

VUKANOVO JEVANĐELJE I PROBLEM PUNOG APRAKOSA

(Povodom izdanja J. Vrane, Vukanovo evanđelje, Beograd, 1967,
Posebna izd. SANU, knj. CDIV, Odeljenje literature i jezika,
knj. 18, str. 498)

Olga NEDELJKOVIĆ, Zadar

Fototipsko izdanje Vukanova jevanđelja značajan je datum ne samo za historiju srednjovjekovne srpske književnosti, već i za slavensku filologiju uopće. Proučeno sa tekstualnog, paleografskog, jezičkog i književno-umjetničkog aspekta, ono će svojim materijalom osvijetliti još mnoge tamne stranice naše historije jezika i srednjovjekovne književnosti, pa će i popuniti onu prazninu između Miroslavljeva jevanđelja i spomenika iz pol. XIII v. Kao jedan od malobrojnih predstavnika južnoslavenskog punog aprakosa, Vukanovo jevanđelje zauzima važno mjesto u lancu razvoja jevanđeljskih slavenskih tekstova, kao neophodna karika u evoluciji slavenskog Jevanđelja od Ćirilo-Methodova prijevoda do danas.

Vukanovo jevanđelje, koje je sa Atosa donio u Petrograd Porfirije Uspenskij, odavno pobuđuje veliko interesovanje u nauci. Prvi opis sa odlomcima teksta dao je Sreznjevskij¹; onda Lj. Stojanović²; Lavrov i Kuljbakin su produbili njegovu paleografsku i jezičku analizu³; Stasov je prikazao ornamentiku spomenika⁴; Arhimandrit Ser-

¹ И. И. Срезневский, Сведения и заметки о неизвестных и малоизвестных памятниках, Спб., 1867 г., № 12, стр. 23.

² Ст. Новаковић, С археолошке изложбе у Кијеву, Београд, 1874, стр. 24—32.

³ П. А. Лавров, Палеографическое обозрение кирилловского письма (Энциклопедия славянской филологии IV, вып. I, Петроград, 1914, стр. 180—183); С. М. Кульбакин, Заметки о языке и правописании Вуканова Евангелия (Известия ОРЯС Имп. АН, т. III, кн. 2, Спб., 1898, стр. 1140—1172.)

⁴ В. Стасов, Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени I, Спб., 1884, табл. XVI.

gije — kalendar⁵; Voskresenskiј i Speranskiј su postavili problem njegove redakcije.⁶

Posebnu pažnju zasluуuje Vranina studija, koja se javlja 70 godina poslije Kuljbakinove rasprave. Prvi naime dio ovog izdanja sadrжи opširnu studiju (str. 1—69), diferencijalni rječnik Vuk.⁷ i stsl. jevanđelja (str. 71—78), pogovor (str. 99 i 101) i registar (str. 103—106). Drugi dio sadrжи fototipski reproduciran tekst Vuk. (1gd—189gd 11) sa kasnijim dodatkom Apostola za mrtve (l. 1ab); raspored i sadrжaj čitanja za čitavu crkvenu godinu sa praznicima, prigodnim i jutarnjim jevanđeljima, kao i dodacima na kraju i na početku jevanđelja (str. 489—498).

Prema Vrani, tekst su pisale 4 ruke i 5-ta korektorova. Vrana prihvata datiranje Sreznjevskoga (god. oko 1200). Mošin je to precizirao godinama 1196 (kad je Nemanja abdicirao) do 1202. god. (kad je Vukan protjerao Stefana Prvovjenčanog): na tri mjesta u Zapisu Vukanovo je ime pisano po radiranom mjestu, gdje je ranije stajalo ime njegova prethodnika Stefana Prvovjenčanog.⁸ Tekst je podijeljen na čitanja za sve dane od Uskrsa do Velike subote, u čemu se uglavnom podudara sa rasporedom Jurjevskog jev. iz 1118—1128. god.⁹ Vuk. je prepisano (ako ne cijelo, onda sigurno njegov drugi dio) u *Peki u gradě Rasě*.

Za razliku od Kuljbakinova mišljenja da je »Vukanovo evanđelje dulji evanđelistar mlađe redakcije prepisan iz srednjobugarskog predloška« Vrana smatra da je ono »jedini sačuvani južnoslavenski dulji evanđelistar pomlađene recenzije koji imade sve oznake srpskohrvatske redakcije s neznatnim tragovima ranijeg makedonskog predloška.« (str. 3)

U ovoj studiji Vrana se nije specijalno zaustavio na pitanju mjesta Vuk. teksta u historiji staroslavenskih prijevoda jevanđelja

⁵ Архимандрит Сергей, Полный месяцеслов Востока, Москва, 1875—1876, т. I, II.

⁶ Г. А. Воскресенский, Характеристические черты четырех редакций славянского перевода Евангелия от Марка по сто двенадцати рукописям евангелия XI—XVI вв., Москва, 1896, стр. 46—47; М. Н. Сперанский, К истории славянского перевода Евангелия, РФВ т. XLI (1889), стр. 198—219, т. XLIII (1900), стр. 9—42; recenzija na radove Voskresenskoga u »Записки ИАН«, VIII серия, т. III, № 5 (Отчет о тридцать девятом присуждении наград графа Уварова) Спб., 1899, стр. 102—103 (specijalno o Vuk. jev.)

⁷ Sve kratice vidi na kraju ove radnje.

⁸ Enciklopedija likovnih umjetnosti, knj. 4, Zagreb, 1966, str. 560.

⁹ Detaljnije o ovom pitanju isp.: Л. П. Жуковская, Юрьевское евангелие в кругу родственных памятников (Исследования источников по истории русского языка и письменности, Москва, 1966, стр. 44—76).

— problemu evolucije redakcije, kojim se bavio u nekoliko ranijih radova,¹⁰ gdje je došao do zaključaka drukčijih od onih koji su dosada sa većom ili manjom sigurnošću bili prihvaćeni u nauci. Budući da je ova Vranina studija usko vezana za njegove teoretske postavke o procesu razvitka pojedinih redakcija i međusobnom odnosu stsl. tekstova, što je od prvorazredne važnosti za njihovu ortografsku i jezičku analizu, smatramo za potrebno da se osvrnemo na te ključne stavove i osvijetlimo bar malo to složeno pitanje, presudno za analizu Vuk. jevanđelja u cjelini.

Za razliku od dosadašnjeg stanovišta, zasnovanog na kompleksnoj analizi svih stsl. tekstova, da je prvobitno nastao jedan tip kratkog aprakosa (predmoravski) i jedan tip tetrajevanđelja (u Moravskoj), Vrana pripisuje Ćirilu i Metodu sastavljanje oba tipa aprakosa, a postanak tetra pomjera u kasnije razdoblje na bugarskom području na osnovu punog aprakosa. Svoju hipotezu Vrana bazira na poredbenom materijalu mjesecoslova, prvobitnih verzija Očenaša i pojedinačnih sintaksičko-leksičkih varijanata prijevoda, veoma proširujući pri tome repertoar analiziranih spomenika. Tako od kraćih aprakosa, pored Ostr. i Sav., operiše još sa Put., Vrač., Jov. i Arh., a punom aprakosu Mir. pridružuje još Vuk. i Jur., te čitavu ovu skupinu suprotstavlja kratkom aprakosu As, kao »nekom zastarjelom tipu evanđelistara, koji se . . . pod kraj X i na početku XI stoljeća malo upotrebljavao«. (str. 323). U grupi evanđelistara Vrana izdvaja Ostr. i Sav. (kratke) i Mir. sa Arh. kao spomenike koji su u stsl. doba bili podvrgnuti većim promjenama nego skupina Put., Vrač., Jov. (Vuk. sa Jur.). Posljednja skupina predstavlja starije stanje »novijeg tipa evanđelistara«, koji je imao samo jednu redakciju i mogao je nastati već u Moravskoj. Grupa sa većim promjenama (Ostr., Sav., Mir. i Arh.) prošla je kroz dvije redakcije: druga je mogla »nastati na jugu iz čisto lokalnih razloga, jer su Bugarska i Makedonija bile podijeljene na dvije crkvene pokrajine, pa je svaka od njih mogla imati svoj službeni evanđelistar«. (str. 330). Pozivajući se na mjesto iz XV gl. ŽM, gdje se govori o cjelokupnom prijevodu Biblije, Vrana misli da se to »odnosi na novi, revidirani tip evanđelistara, a ne na četvorojevanđelje. Taj novi tip evanđelistara vjerojatno je bio dulji evanđelistar s rasporedom čitanja kao

¹⁰ J. V r a n a, O odnosu Mirosavljeva evanđelja prema staroslovenskim evanđelistarima i četvorojevanđeljima, »Slavia« XXV, 2 (1956), str. 306—312; O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslovenskih evanđelja. Evanđelistari, »Slavia« XXVI, 3 (1957), 321—36 i Četvorojevanđelja, »Slavia« XXIX, 4 (1960), 552—71.

Vuk Jur«. (str. 330). Razrađujući ovu pretpostavku, Vrana tvrdi da »osim navedene razlike u broju čitanja za praznike crkvene godine nema nikakvih drugih osobina, po kojima bi se kraći i dulji evanđelistari razlikovali kao dvije posebne skupine« (322); »da su u početku staroslovjenske epohe evanđelistari bili općenito upotrebljavani tekst, te da su neka četveroevanđelja tek naknadno sastavljena iz duljih evanđelistara«. (331). Ovu apriornu hipotezu iz 1957. već je sam Vrana unekoliko revidirao 1960. u posljednjem od navedenih radova. Na osnovu poređenja MZ sa Mir. on je odbacio prvobitnu pretpostavku »da je matica MZ naknadno sastavljena iz duljeg evanđelistara tipa Mir. . . . Moguće je samo obrnuto, tj. da je dopunski dio duljeg evanđelistara redakcije Mir preuzet iz četveroevanđelja istoga tipa i iste redakcije kao Mar Zogr.« (str. 565—566), pa dopušta i mogućnost istog razvojnog procesa za Vuk. (str. 567), mada se na kraju u zaključku ograđuje i pretpostavlja takav nastanak samo za Mir. iz tetra-teksta, dok »kako je nastao dulji evanđelistar Vuk Jur, trebat će tek utvrditi.« (str. 571).

Ovim postavkama doveden je u pitanje prioritet MZ kao najstarijeg tipa četverojevanđelja: »bit će potreban poseban studij, da se utvrdi, da li je to najstariji tip . . .« (str. 571). Slično je i sa Sav.: »da je evanđelistar Sav prepisan iz nekog arhaičnog predloška, vrlo blizog evanđelistaru Ass, koji nije prošao kroz prvu redakciju (kao Ostr Mir), nego samo kroz drugu redakciju (kao Mir). . . . To je samo pretpostavka, koju će trebati dokazati.« (str. 335). Ignorišući dosadašnje rezultate proučavanja složenog procesa evolucije slavenskog prijevoda Jevanđelja, Vrana smatra: »Koliko je bilo takvih redakcija i kakav je bio njihov karakter, trebat će tek utvrditi. Na osnovi svojih istraživanja došao sam jedino do zaključka, da četveroevanđelje Mar Zogr i evanđelistari Sav Mir (eventualno i evanđelistari Ostr Arh) pripadaju jednoj, vjerojatno bugarskoj redakciji.« (str. 571).

Trudili smo se da kratko i jasno iznesemo najvažnije stavove Vraninih studija, kako o stsl. jevanđeljskim tekstovima, tako i o mlađim spomenicima tzv. ruske, srpske i bugarske redakcije. Za nas su ove teoretske pretpostavke, apstrahovane od realnih prilika i činilaca, obrazložene samo na nedovoljno pouzdanom poredbenom materijalu mjesecoslova, neprihvatljive. Mjesecoslovi predstavljaju samostalne dijelove na kraju jevanđelja; često su defektni; ponekad naknadno dopunjeni ili u cjelini preuzeti iz drugih kodeksa i ne moraju biti u genetičkoj vezi sa ostalim tekstom rukopisa, što sve

umanjuje dokaznu snagu mjesecoslova.¹¹ S druge strane poređenje i grupisanje tekstova radi utvrđivanja raznih redakcija ne može da se vrši bez obzira na ono što je već odavno u nauci provedeno na bazi velike poredbene građe. Imamo u vidu u prvom redu istraživanja Voskresenskog o četiri osnovne redakcije slavenskog prijevoda Jevanđelja, dopunjena kritičkim osvrtom Speranskog i tretirana u mnogim kasnijim studijama i kod Rusa i na Zapadu, gdje je posebno obrađen i problem punog aprakosa.

Smatramo utvrđenim da je kratki aprakos Konstantinov predmoravski prijevod. Protograf As. morao je prethoditi protografu MZ. Tetrajevandjelje je prevedeno na terenu Moravske pored niza drugih tekstova i pripada moravskoj redakciji. Tetra-prijevod je djelo Konstantina i Metoda izvršen uz pomoć njihovih moravskih učenika. Pri sastavljanju tetra upotrijebljen je gotov prijevod kratkog aprakosa, koji je tom prilikom bio podvrgnut reviziji i redakciji, a dijelovi koji nisu postojali u aprakosu (dopunski) bili su prevedeni.¹² Vrlo je uvjerljivo ovaj razvitak od kratkog aprakosa do tetra pokazao L. Moszyński na tekstu Z.¹³ U nastalom tetra-tekstu došlo je do jezičke nivelizacije ovih komponenata — aprakosa i dopunskih dijelova, što je u rezultatu dalo tekstove mješovite redakcije sa prevladavanjem jezičkih osobina tetra. Najbolje sačuvani predstavnici tetra-prijevoda su MZ. Uglavnom su sve intervencije u samom tekstu, kao i najveći broj leksičkih inovacija, nastale u okvirima ove zapadnoslavenske ili moravske redakcije, a kasnije je ovaj tetra-tekst bio prilagođen novoj jezičkoj sredini na južnoslavenskom terenu.¹⁴ Što se tiče Vranine pretpostavke o vjerojatnoj bugarskoj redakciji MZ, treba napomenuti da je bar za M već odavno utvrđeno da je prepisano negdje u sjevernoj Makedoniji.¹⁵

¹¹ Isto stanovište prema navedenom radu J. Vrane u »Slavia« XXVI, 3 zastupa i L. P. Žukovskaja u radu: О переводах евангелия на славянский язык и о древнерусской редакции славянского евангелия (Славянское языкознание, Сборник статей под ред. В. В. Виноградова, М., 1959, стр. 89, fusnota 11).

¹² Historijat ovoga problema predstavljen je veoma pregledno sa cjelкупном prethodnom literaturom u radu L. Moszyński: Staro-cerkiewno-słowiański aprakos, »Studia z filologii polskiej i słowiańskiej« 2, Warszawa, 1957, 373—395.

¹³ Warstwy językowe w Kodeksie Zografskim, »Z polskich studiów slawistycznych« 2 (Prace na V międzynarodowy kongres slawistów w Sofii 1963), Warszawa, 1963, str. 237—265.

¹⁴ Opširnije o ovom problemu v. u mome radu: Ze studiów nad słownictwem staro-cerkiewno-słowiańskim, RS, 1968.

¹⁵ П. Бузук, К вопросу о месте написания Мариинского евангелия, Известия Отд. русск. яз. XXIII (1918), кн. 2; isti, Замечания о Мариинском евангелии, Известия Отд. русск. яз. XXIX (1924).

Dva aprakosna teksta — Sav. i Ostr. — doista su usko vezana za tetra-prijevod. Ne samo što jezički zavise od tetra, već su i sastavljeni na osnovu tetra-teksta. To je osobito uočljivo u cjelovito sačuvanom Ostr., gdje su ne samo mnoga čitanja dodana i proširena u odnosu na sadržaj teksta As., već ono sadrži pretežno sintaksičke obrte i leksičke varijante tetra-prijevoda.¹⁶

Sav., istočnobugarski prijepis, pripada posebnom tipu stsl. jevandjelja. Zadavala je mnogo muke naučnicima svojom raznolikom strukturom teksta, redosljedom riječi, originalnim obrtima i leksikom. Ova na izgled nova redakcija aprakosa doživjela je jak utjecaj tetra:¹⁷ čitav niz čitanja Sav. je preuzela u potpunosti iz tetra-teksta. Međutim postoji i drugi dio čitanja koja se tekstološki i leksički razlikuju od teksta tetrajevandjelja : A. Vaillant je utvrdio da su sekundarna i da neka imaju svoje paralele u tekstu Cloz. zbornika, tj. da su sastavljena na osnovu slobodnih besjeda-homilija.¹⁸ Ovaj novi važan momenat dao je ključ za tumačenje čitavog niza sintaksičko-leksičkih inovacija u samome tekstu Sav. Njihova veza sa Cloz.¹⁹ pružila je jaku potvrdu zapadnoslavenskoj provenijenciji predloška Sav. Istodobno s Vaillantom Horálek je na osnovu leksičkih moravizama (na koje je svojedobno skrenuo pažnju još Vondrák) takođe pretpostavio da je protograf Sav. morao biti vrlo arhaičan.²⁰ Ovo Vaillantovo rješenje skinulo je s dnevnog reda pitanje

¹⁶ Na ovo tekstološko slaganje Ostr. sa tetrama skrenuo je pažnju još K. И. Невоструев, Исследования о евангелии, писаном для новгород. кн. Мстислава Володимировича в начале XII в., в сличении с Остр. списком и четырьмя другими, современными или близкими Мст. списками, 1859, стр. 90—91. Inače Ostr. predstavlja ćirilsku redakciju kratkog aprakosa, stvorenu na osnovu prvobitnog glagoljskog tetra-teksta. Ova konstatacija ne isključuje mogućnost postojanja ćirilskog predloška Ostr. Simeonove škole, istočnobugarske redakcije bliske nekom grčkom originalu, kako to pretpostavlja (slijedeći Kozlovskog) Žukovskaja, imajući u vidu slova ξ, Ψ, Φ i θ u Ostr. (Значение и перспективы изучения Остромирова евангелия, »Исследования по грамматике и лексикологии русск. яз.«, Изд. АН СССР, М., 1961, стр. 21—22.).

¹⁷ K. Horálek, Význam Savviny knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia, Věstník Král. české spol. nauk. Třída filos.-histor.-filologická, 146, čís. III, Praha 1948, 127 str.

¹⁸ A. Vaillant, Une homélie de Méthode, RES, t. XXIII, 1947, p. 34—47.

¹⁹ F. Grivec, Clozov-Kopitarjev Glagolit v slovenski književnosti in zgodovini (Razprave I, 5), Ljubljana, 1943; J. Vašica, Anonymní homilie v rukopise Clozove, Časopis pro moderní filologii 33 (1949—50). Prihvatajući rezultate Griveca i Vaillant-a, Vašica dalje ukazuje na tekstološku povezanost sačuvanog spiska »Zakon sudnyj« sa Metodijevom homilijom u Cloz.: Byzantinoslavica 12 (1959), 159; Slavia XXIV (1955), 19. Pored navedene veze i sličnosti između Metodijeve homilije u Cloz. i Sav., Vašica povezuje dalje Sav. sa Metodijevim prijevodom Nomokanona, nalazeći stilski sinonim u Mt. V, 45 iz Sav. u Nomokanonu (R24 a²): Slavia XXVI (1957), 118.

²⁰ K. Horálek, Význam Savviny knihy..., str. 42—46.

o Sav. kao vjerojatnoj novoj redakciji kratkog aprakosa, odnosno o reviziji prvobitnog teksta prema drugim tipovima grčkog originala (Horálek, 86—109). Tako je opravdan »najindividualniji« razvitak leksičkih varijanata u Sav. u poređenju sa MZ i As.²¹ Razrađujući navedene rezultate, Grivec izvodi zaključak: »Očitna sorodnost stsl. teksta Mt 19,6 v Savini knjigi in v Clozovem glagolitu svedoči, da sta Ciril in Metod v svojih govorih in katehezah biblične citate često prilagodila govorniškemu kontekstu ter da so tako prilagojeni teksti prešli v nekatere stsl. evangeljske rokopise.«²²

Pitanje redakcije punog aprakosa je mnogo složenije. Postanak ove redakcije ne može se ni hronološki, ni teritorijalno vezati za Moravsku, a još manje se može identifikovati sa tekstovima kratkog aprakosa. Već odavno je utvrđeno da kratki i puni aprakos predstavljaju dvije posebne grupe. Još je Voskresenski izdvojio grupu punog aprakosa u novu redakciju (II), tzv. starorusku redakciju, jer je ona, prema njemu, sprovedena u XI v. u Rusiji.²³ Speranski, uzimajući u obzir vezu punog aprakosa sa tetrajevanđeljem Dobrom., prebacuje njen postanak na teren istočne Bugarske. Prema pretpostavci Speranskog, to je moglo nastati u školi Konstantina Prezvi-tera, čije Poučno jevanđelje već pruža niz inovacija, zastupljenih i u Sup.²⁴ Horálek takođe prihvata postojanje tzv. II redakcije slaven-skog prijevoda jevanđelja prema Voskresenskom, pozivajući se pri tome na nesumnjivo redakcijsko jedinstvo,²⁵ ispoljeno osobito u veoma izdiferenciranoj i strogo unificiranoj leksici ne samo tekstova punog aprakosa, nego i tetra koji su nastali pod utjecajem ove redakcije (Trn.), kao i kratkog aprakosa (Put. Vrač).²⁶ Imajući u vidu hronologiju najstarijih sačuvanih ruskih punih aprakosa sa kraja

²¹ L. Moszyński, Zróznicowanie leksykalne najstarszych staro-cerkiewno-słowiańskich tekstów ewangelijnych, »Z polskich studiów slawistycznych« seria 3. »Językoznawstwo«, Warszawa, 1968, str. 199.

²² F. Grivec, Recenzija na navedeni rad Horáleka, Vyznam Savviny knihy..., »Slovo« 2 (1953), str. 49. Specijalno pitanju slobodnih prijevoda i retoričkih akomodacija u redosljedu riječi, problemu dikcije u stsl. jevanđeljima Grivec je posvetio tri rada: Dikcija Assemanijevega glagolskega evangelistarja, »Slovo« 3, str. 5—34 i Na semь Petrê, »Slovo« 4—5, str. 24—46; O svobodnih prevodih v staroslovenskih evangelijih, »Slavia« XXV, 2 (1956), str. 194—7.

²³ Г. А. Воскресенский, Характеристические черты четырех редакции..., стр. 249—257.

²⁴ М. Н. Сперанский, Рецензия на труды Г. А. Воскресенского, стр. 102.

²⁵ K. Horálek, Evangeliaře a čtveroevangelia, Praha, 1954, str. 281.

²⁶ K. Horálek, La traduction vieux-slave de l'évangile — sa version originale et son développement ultérieur, »Byzantinoslavica« XX, 1 (1959), p. 283.

XI v. (Arh.₂)²⁷ i sa početka XII v. (Mst. Jur. i sl.) ova redakcija nije mogla nastati kasnije od XI v. Ako se prihvati hipoteza da je puni aprakos nastao na Balkanu, to bi moglo da bude sprovedeno samo za vrijeme Samuila u Makedoniji krajem X ili početkom XI v.

Međutim studija V. Mošina »O periodizaciji rusko-južnoslavenskih veza« između ostalog je pokazala prisustvo ruskog utjecaja na Balkanu krajem XII i u XIII v. u vezi sa ponovnim oživljavanjem slavenske pismenosti poslije oslobođenja Srba i Bugara od bizantijske vlasti,²⁸ što je dalo novu dokaznu snagu teoriji Voskresenskog. Uzimajući u obzir činjenicu opće duhovne potištenosti u doba bizantijske okupacije u XI v. na tom dijelu Balkana, najvjerojatnije bi trebalo lokalizirati postanak punog aprakosa na terenu tadašnje Rusije, točnije na dvoru Jaroslava Mudrog (1015—1054). To je pretpostavio i Voskresenskij, hipotetički vezujući postanak II tzv. staroruske redakcije za doba Vladimira Svetog ili Jaroslava Mudrog uz lokalizaciju na području sjeverne Novgorodske, ili jugozapadne Galičke Rusije, pozivajući se pri tome na mišljenje Jagića o značenju tih centara za historiju prosvjete i kulture stsl. doba (Ягич, Сборн. Ак. Н., т. 33, стр. 71). U Rusiji su tada našli zaštitu mnogi bugarski pisari-emigranti, koji su onamo prebjegli poslije pada Samuilova carstva (1014—1018), i oni su mogli sudjelovati u pripremanju prijevoda punog aprakosa. To zasada ostaje samo kao moguća hipoteza, koju treba tek dokazati.

Odbacujući kao mogućnost Vraninu hipotezu o pojavi punog aprakosa na terenu Moravske, smatramo za najprihvatljiviju tezu Voskresenskog o hronološki kasnijem postanku te redakcije na teritoriju udaljenom od moravske redakcije; pokušaćemo da je bar donekle obrazložimo i potkrijepimo novim argumentima.

Do danas je objelodanjen malen broj južnoslavenskih predstavnika punog aprakosa. Najpoznatiji su srpski prijepisi ove redakcije: Vuk. i Mir., a od srednjebugarskih Karp. Na osnovu svoga dugogodišnjeg proučavanja mnogobrojnih tekstova punog aprakosa L. P. Žukovskaja ih je sve podijelila na dvije osnovne grupe. U malo-brojnu grupu »miroslavljevog tipa« pored Mir. uvrstila je još samo jedan srednjobugarski tekst punog aprakosa XIV v. GBL, f.87 (sobr.

²⁷ Žukovskaja je utvrdila da je drugi pisar Arh.jev. (Arh.₂) prepisivao svoj dio teksta iz punog aprakosa »mstislavskog tipa«, a ne sa kratkog aprakosa, kao što je to bio slučaj kod prvog pisara (Arh.₁): Новые данные об оригиналах русской рукописи 1092 г., »Источниковедение и история русского языка, Москва, 1964, стр. 84—118.

²⁸ V. Mošin, O periodizaciji rusko-južnoslavenskih književnih veza, »Slovo« 11—12 (1962), str. 71—91.

Grigoroviča) № 1691. Ovoj Miroslavljevoj grupi Žukovskaja suprotstavlja ogromnu grupu punog aprakosa »mstislavskog tipa« (rusko jevanđelje kneza Mstislava iz 1117—28. god.); u njoj je sve tekstove — prema njihovim razlikama u kompoziciji i sadržaju čitanja od Pedesetnice do Novog ljeta — podijelila na 20 podgrupa. Prema ovoj podjeli Vuk. bi pripadalo najmnogobrojnijoj VIII podgrupi mstislavskog tipa aprakosa, »koja obuhvata oko 40 rukopisa, datiranih krajem XII—XIII v. i kasnijih, među koje spada i Galičko jev. 1266—1301. god. (GPB, F p I 64) i Vukanovo jev. 1201—1208. god. (GPB, F p I 82). Po sadržaju čitanja ova je porodica (podgrupa) slfćna prethodnoj (VII podgrupi mstislavskog tipa), ali dani sedmice računaju se u njoj počinjući od ponedjeljka i završavajući se nedjeljom.«²⁹

Poslije preciziranja navedene VIII podgrupe u okviru osnovne redakcije treba da se pokaže kako su se najvažnije osobitosti ove redakcije odrazile na tekstu Vuk.; čime se ona bitno, u najopćijim crtama razlikuje od prethodnih redakcija, koje su takođe legle u osnovu predložka Vuk. i da se na kraju izdvoji ono što pripada posljednjim prepisivačima, tj. srpskoj recenziji spomenika, — da se odrede redakcijski slojevi, hronološki i teritorijalno različiti, kao i sve ortografsko-jezičke naslage koje ih prate.

Puni aprakosni tekst sastoji se, kao što je poznato, od dva dijela: od Uskrsa do Pedesetnice (kompoziciono tekst odgovara tekstu kratkog aprakosa) i od Pedesetnice do Posta (dio punog aprakosa koji je popunjen na osnovu tetra). Dakle, već sam sastav punog aprakosa nameće misao da su se pri njegovom sastavljanju upotrebila dva prvobitno različita izvora.

Da li je Vuk. prepisano sa dva različita kodeksa, kako to pretpostavlja Vrana (str. 6—8) na osnovu leksičkih varijanata I i II dijela Vuk., ili je cijelo prepisano sa gotovog aprakosnog teksta? Na prvi pogled različite ruke navedenih dijelova dopuštaju pretpo-

²⁹ Л. П. Жуковская, Некоторые данные о группировке славянских рукописей полного апракоса XII—XIV вв., Палестинский сборник, в. 17 (80), Ленинград, 1967, стр. 180—183; i ranije u članku: Юрьевское ев. в кругу родствен. пам., стр. 51. Posljednje značajne rezultate svoga rada nad ovim problemom Žukovskaja je izložila u velikoj i veoma značajnoj studiji: Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI—XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их, u zborniku »Памятники древнерусской письменности« (язык и текстология), Москва, 1968, стр. 199—332, gdje je data vrlo detaljna analiza sastavnih dijelova punog aprakosa (str. 226—238); posebno su razrađena oba tipa punog aprakosa, mstislavski i miroslavljev, obrazloženi su principi njihove podjele i grupisanja (238—266) i na kraju je data tipološka klasifikacija tog ogromnog fonda rukopisa punog aprakosa (267—294).

stavku da su oba ta dijela rukopisa prepisivana istovremeno sa različitim predložaka. Međutim tome se protivi okolnost da posljednjem pisaru I dijela (Vranin IV pisar Zetske škole) pripada i početak teksta prvog ponedjeljka po Pedesetnici — Mt 18, 10-14 — gdje se posljednji stih prekida, te iza toga nedostaju stihovi 15—20 iz istog odlomka; idući tekst — prvog utorka po Pedesetnici (l. 29ab) pisan je drugom rukom, iza koje na poleđini istog lista (29gd) nastavlja glavni pisar II dijela (Simeon) : očevidno je u predlošku dotični odlomak bio izgubljen. To bi upućivalo na pretpostavku da su pisari prepisivali tekst sa predložka u postupnosti jedan za drugim.³⁰ Mislim da potvrdu toga pruža jezična struktura sa zajedničkim ortografsko-fonetskim i morfološko-sintaksičkim osobitostima, pa i nekim leksičkim ekvivalentima u oba dijela rukopisa, što će u stvari predstavljati jezični sloj, karakterističan za redakciju punog aprakosa. Do danas nije još utvrđena ona jezična sredina u kojoj je postala prvobitna redakcija punog aprakosa.

Pokušaćemo samo u najgrubljim potezima utvrditi koji je od dva ćirilometodska prijevoda Jevanđelja legao u osnovu I dijela Vuk. Ovaj je zadatak vrlo težak s obzirom na vanrednu složenost problema o odnosu sačuvanih stsl. jevanđeljskih tekstova prema prvobitnom ćirilometodskom prijevodu — prvoj redakciji slavenskog Jevanđelja, koja u sačuvanim prijepisima predstavlja dosta udaljene varijante s nataloženim slojevima sredina kroz koje su prošli — sa moravizmima, sekundarnim južnoslavenizmima, bilo makedonizmima ili bugarizmima.³¹

Pitanje odnosa aprakosa i tetra u pogledu njihovih međusobnih razlika u tehnici prevođenja, sintaksi i stilskim obrtima, leksici i gramatičkim oblicima tretirano je u radovima najvećih slavista: Jagića, Vondráka, v. Wijka, Vajsa, Kurza, Horáleka i Moszyńskog.³² Najveću pažnju posvetio je ovome problemu Horálek u knjizi *Evangeliáre a čtveroevangelia*. Ova opširna sintetička studija iscrpno je precizirala

³⁰ Pojavu posebne ruke na l. 29ab Vrana nije zapazio.

³¹ Složenom karakteru staroslavenskog jezika sa njegovim raznolikim jezičkim naslojavanjima posvećuje specijalnu pažnju V. V. Vinogradov u radu *Основные проблемы изучения образования и развития древнерусского литературного языка*, »Исследования по славянскому языкознанию« (Труды IV Международного съезда славистов), Москва, 1961, стр. 34—49 i dalje. Tri jezička sloja: južnomakedonizme (leksika prvobitnih prijevoda), moravizme i istočnobugarizme prvi put uvodi i njima operiše u svojoj analizi leksičkog materijala stsl. spomenika A. C. Львов. *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Москва, 1966.

³² L. Moszyński u citiranoj studiji »Staro-cerkiewno-słowiański aprakos« daje opširan pregled ranijih proučavanja sa iscrpnom literaturom problematike.

i razgraničila osobitosti ova dva prijevoda Jevanđelja uz kritički pregled leksičkih, sintaksičkih i tekstoloških varijanata aprakosa i tetra i njihova odnosa prema grčkom originalu. Bogata paralelnim podacima (analiziran je materijal iz 25 jevanđeljskih tekstova), ova Horálekova knjiga je pokazala s jedne strane da su, pored nataloženih jezičnih slojeva u kasnijim prijepisima, još vrlo uočljive unutarnje razlike aprakosa i tetra u strukturi prijevoda, sintaksi i leksici; s druge strane — da se te razlike kreću u strogim okvirima jedne i druge redakcije, jasno odvojenih grupa kratkog aprakosa i tetra. Grupi punog aprakosa Horálek ne posvećuje specijalnu pažnju, iako se tu i tamo može nazrijeti jedinstvo i ove grupe, što docnije konstatuje i sam Horálek (*Byzantinoslavica* XX, 1, str. 282-283). Njegov pregled tekstualnih podataka, karakterističnih za aprakos i tetre daje nam mogućnost da ih neposredno tražimo u tekstu I dijela Vuk., čime se umnogome olakšava i analiza Vuk. u cjelini.³³ U istom smislu služimo se i poredbenim aparatom u Amfilohijevom izdanju Galičkog četve-rojevanđelja iz 1144. godine.³⁴

Potpuno smo svjesni toga da navedeni paralelni materijal (osim malog broja primjera) ne pripada onom tipu punog aprakosa sa kojim bi trebalo izvršiti ovo poređenje. Kod velikog broja leksičkih izraza, naročito u II dijelu Vuk., adekvatnih paralela uopće nema, jer ne postoji ni jedno izdanje punog aprakosa iz VIII podgrupe mstislavskog tipa, kome Vuk. pripada. Leksičke podudarnosti sa docnijim tetrama navodimo samo u slučajevima kada nemamo bližih i neposrednijih paralelnih primjera iz punog aprakosa, ipak imajući u vidu utvrđenu činjenicu da su dotični tekstovi tetrajevanđelja (Trn., Nik. i dr.), kao i tekstovi kasnijeg kraćeg aprakosa (Vrač., Put. i sl.) doživjeli jak utjecaj redakcije punog aprakosa. Kao što je utvrdio Speranskij, i Dobrom. stoji u nesumnjivoj vezi s punim aprakosom,

³³ Pri navođenju ovih osobitosti ograničićemo se samo na one koje se jasno izdvajaju i čine dosljednu karakteristiku svakog prijevoda posebno, kao normirane književne stsl. tvorevine, ostvarene u jednom određenom hronološkom momentu od strane Cirila i Metoda i njihovih učenika u Moravskoj. Pri tome ne ćemo ulaziti dublje u to da li su te jezičke osobitosti oba prijevoda prouzrokovane unutarnjim razvitkom stsl. jezika, ili utjecajem određene govorne sredine u kojoj je prijevod nastao (predmoravizmi, moravizmi, makedonizmi, bugarizmi i sl.). Ne će biti uzimane u obzir ni one pojave kojima je zbog njihove velike izmiješanosti u upotrebi u aprakosu i tetrama, nastaloj u procesu uzajamnog utjecaja i nivelizacije oba prijevoda, teško utvrditi njihovu prvobitnu pripadnost.

³⁴ Архимандрит Амфилохий, Четверо-евангелие Галичское 1144 года, сличенное с древле-славянскими рукописными Евангелиями XI—XVII в. и печатными: Острожским 1571 и Киевским 1788 г., с греческим евангельским текстом 835 года, т. I, II, Спб., 1882, 1883.

po njemu Dobrom. predstavlja »posrednu kariku« između tekstova I redakcije i II tzv. »staroruske redakcije«. ³⁵

*

Prvi dio Vuk. — od Uskrsa do Pedesetnice — sadržinski odgovara kratkom aprakosu. Međutim u tom dijelu jasno se u strukturalnom pogledu izdvajaju dva dijela.

Prvi dio — 1. 2a-10d —, u kome se počeci slažu sa As., izgleda arhaičniji; treba istaći da sadrži veći broj alelujara nego As. (na pr.: *гъ въсри се въ лѣпоту сеω* — ispred Io III, 22-33; ps. *величѣтѣ дѣша моја га* — ispred Io II, 1-11; ps. *прѣдѣте възрадуем . . .* — ispred Io XX, 19-31). Osim spomenutih aprakosnih početaka cio ostali dio teksta podudara se, kako ćemo u daljoj analizi pokazati, u leksici, sintaksi, i gramatičkim oblicima sa moravskom redakcijom tetra.

Ovih prvih deset listova kodeksa predstavljaju i u jezičkom i u ortografskom pogledu jedinstvo, iako su ih pisale 4 ruke: I pisar 2a1-8g18; 8d1-9b20; II pisar 9b21-10a7; III pisar 10a8-10g21 i IV pisar (najvjerojatnije Simeon) manji odlomak 8g19-26, kao i sve naslove u tekstu I pisara. Kao što je rečeno, u osnovi ovog dijela Vuk., sadržajno analognog kratkom aprakosu, nalazi se tekst tetrajevanđelja tipa MZ. To pokazuju u prvom redu prisutne leksičke varijante tetra-prijevoda. Navešćemo neke od njih.

Izrazi sa različitim korijenom: Io I, 9 greduštago Vuk. (= ZG) — idōštago As; Lk XXIV, 25 nesmyslna Vuk. (= MZG) — nerazumnae As; Io I, 38 išteta Vuk. (= MZG) — hošteta As; Io II, 10 prēzde (= MZG) — prēvoe As; Io II, 10 polagaetъ (= MG) — rodaetъ As; Io II, 15 tržnikomъ (= MZG) — prodajčstiiimъ As; Io II, 15 pēneze (= MZG) — sьrebro As; Io II, 19, 20 възdvigъnu, възdvigneši (= MZG) — sьziždō As; Io II, 22 vьsta (= MZG) — vьskrse As; Io II, 22 reče (= MZG) — gla As; Io III, 16 (ino)čedago (= MG) — vьzljublēnaago As; Io III, 26 svēdētelьstvova (= MG) — poslušьstvova As; Io III, 32 sьvēdētelьstvujetъ (= MG) — poslušьstvuetъ As; Io III, 30 mniti se (= MG) — niziti se As; Io VI, 17 ēdēhu (= MZ) — idčahō As i G; Io VI, 17 въ ladiō (= MG) - въ korabъ As; Io VI, 25 ravii (= ZG) — učitelju M i As.

Leksička odstupanja od MZ su minimalna: Lk XXIV, 25 *kъsna* — *mōdъna(a)* MZ; *mudъnaa* As. Izraz se sreće i u II dijelu Vuk. u

³⁵ М. Н. Сперанский, Рецензия на труды Г. А. Воскресенского, стр. 27—151; К истории славянского перевода евангелия, РФВ т. XLIII, стр. 18—19.

dužem obliku *kъsnaja* 185a16. Prvobitni prijevod *mudъnъ* odnosno *mъdъnъ* sačuvan je u moravskoj redakciji tetra, pa je i prilikom njenog prenošenja na Balkan ovaj pridjev zadržan (As i MZ), dok je gl. *muditi*, *mъditi* bio relativno rano zamijenjen sa *kъsněti* (M).³⁶ Zamjena *mudъnъ* sa *kъsnъ* u Lk XXIV, 25 u oba dijela Vuk. pokazuje da izraz *mudъnъ* nije bio dovoljno jasan i razumljiv jednom od prepisivača ovog kodeksa. Teško je ipak pretpostaviti da je ova izmjena izvršena još na makedonsko-bugarskom terenu s obzirom da je ovaj pridjev u svome prvobitnom značenju 'inertan, nepokretan, trom' (grč. *βραδύς*) i danas poznat na toj teritoriji (isp. savr. bugar. *muden*, *mudnost*). Interesantno je konstatovati činjenicu da je već u Ostr. *mudъnъ* zamijenjen sa *mъdъlъnъ*, što zatičemo i u G i u NZ Aleks; u Sym. iz 1270. god. pisar nije razumio riječ *mudъnъ*, pa je stavio pogrešno *mutъna*; u Nik., kao i u najvećem broju ruskih jevanđelja XV—XVII v. ovo mjesto (Lk XXIV, 25) prevedeno je: *kosnaja eže věrovati*. I sam fonetski oblik upućuje na njegovo rusko porijeklo (isp. savr. rus. *kosnyi*, *kosnostъ*).

Jo XX, 19 *въ дънъ ѿнъ* Vuk. — *въ тъ денъ* MZG (tekst navodimo prema M) i As. Iako kod Amfilohija ne nalazimo paralelni primjer, on mora postojati, na to ukazuje s jedne strane prethodeća konstrukcija apsolutnog dativa u obliku: *suštu pozdě*, koji sadrži već Ostr. i Mst. prema starijem sôšti (že) *pozdě* MG i As, a s druge slijedeće: *въ jedinu subotu*, što se slaže sa Jur., Sym., Nik. i jev. XV v. № 4 *въ jedinujo že subotg*, i razlikuje se od MG: *въ edinog sobotъ* i od As: *въ edinъ sьbotъ*. Dakle, ovaj aprakosni početak Io XX, 19 pripada već novoj redakciji spomenika. On je nesumnjivo preuzet iz postojećeg predloška punog aprakosa, u tekst kojega je mogao biti unesen kao tekstološka inovacija u procesu samog sastavljanja punog aprakosa kada je prvobitni tekst tetra bio prekinut na ovom mjestu i pridodat mu aprakosni početak čitanja Io XX, 19. Odstupanja od teksta tetra srećemo i u drugim aprakosnim počecima (Io II, 12 *въниде* Vuk. — *съниде* MZG; Io III, 22 *въниде* Vuk. — *приде* MZG; Io I, 37 *uslyšasta* Vuk. (As i Put.) — *slyšaste* MZG).

Io III, 17 *нъ да спсетъ миръ jeho radi* Vuk. (= Ostr.) — *нъ да съпasetъ се миръ имъ* M, Z nema tog mjesta, ali G zato ima ... *sego děl'a*. As je izgleda kombinacija obje varijante prijevoda . . . . *mirъ имъ sego radi*.

³⁶ А. С. Львов, Очерки по лексике..., стр. 172—176.

Io III, 2 $\overline{k\bar{b}}$ isvi (= Ostr.) — $\overline{k\bar{b}}$ nemu MZG — $\overline{k(\bar{b})}$ isū As; vjerojatno je i ovaj primjer na gotovo samom početku čitanja takođe usklađen prema nekom punom aprakosu, pa se javilo i $\overline{k\bar{b}}$ isvi.

Izrazi sa različitim afiksima: Io III, 5 crstvije Vuk. (= MZG) — crstvo As; Io III, 33 s̄vĕdĕtel̄stvije Vuk. (= G) — s̄vĕdĕtel̄stvo M i As; ali Io III, 32 svĕdĕtel̄stva Vuk. (= As) — s̄vĕdĕtel̄stviĕ MG.³⁷ Lk XXIV, 19 nazaraninĕ Vuk. (= MZG) — nazarei As.³⁸ Io VI, 23 ot Tiveriady Vuk. (= MZG) — ot Tiverijĕ As; Io II 1 v̄b kana galileiscĕi (= MZG) — v̄b kana galilei As; Io I, 27 remeň (= MZG) — reme As; Io VI, 27 gyblušteĕ (= MZG) — gybnøšteĕ As; Io I, 52 ĉlovĕĉskago (= MZG) — ĉlvĉa As; Io III, 13 ĉlovĕĉsky (= MZG) — ĉlĉb As; Io V, 27 ĉlovĕĉsk̄b (= MZG) — ĉlĉb As; Io VI, 27 ĉlovĕĉsky (= MZG) — ĉlĉb As; Io V, 46 pisa (= MZG) — s̄pisa As; Io I, 16 prijehom̄b (= MZG) — prijĕsom̄b As; Io I, 52 ot selĕ (= MZG) — ot seli As; Io III, 8 ot kudu (= MZG) — ot kødĕ As; Io I, 1 i 2 ot Bā (= MZG) — u Bā As.

I ovdje se sreću izvjesna odstupanja od prvobitnog prijevoda, što je ispoljeno upotrebom razliĉitih afiksa ili uopće bilo kakvim razlikama morfoloških elemenata: Io II, 15 *d̄b̄stice* Vuk. — *d̄b̄sky* MZG i As; Io II, 15 *otvr̄b̄že* Vuk. — *oprov̄rb̄že* MZG, *isprov̄rb̄že* As. Oba izraza su povezana sintagmom: *d̄b̄stice otvr̄b̄že*, koja je preuzeta iz predloška teksta najvjerojatnije redakcije punog aprakosa; Io III, 8 *dȳšet̄b̄* Vuk. (= As) — *dūšet̄b̄* MZG. Oblik *dȳšet̄b̄* je takođe prodru u ovaj tetra-tekst pri redakciji punog aprakosa, tj. zamijenio je prvobitno *dūšet̄b̄* koje nije bilo tako blisko dotičnoj govornoj sredini koja je poslužila kao baza pri stvaranju ove nove redakcije. Stoga se *dȳšet̄b̄* sreće ne samo u punim aprakosima (Mst. Mir. i dr.), već i u donjim tetrama (Nik. Hv. Sé. Šaf.) Io V, 42 *nu* Vuk. (koje je inače u isključivoj upotrebi u II dijelu Vuk.) — *n̄b̄* MZG i As. Io XX, 25 *gvoz̄dĕnȳje*, *gvoz̄dĕnuju* Vuk. — *gvoz̄deinȳje* M, *gvoz̄diinȳje* As; *gvoz̄diinoj̄o* M i As. — *otĉb̄skyje* je krivo razriješena skraćunica *ot ĉl̄k̄b̄* MZG i As. Odlomak je pisala nova ruka (III), pa su se njoj potkrala i neka druga odstupanja, osobito u morfološkim obli-

³⁷ U oblicima na *-stvije* treba vidjeti tragove moravskog utjecaja. Isp. A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, p. 195—6; L. Moszyński, *Wpływ morawski w obocznych formach Kodeksu Zografskiego*, »Z polskich studiów slawistycznych, Warszawa, 1958, str. 27—29; ovo gledište prihvata i L'vov, *Cit. op.*, str. 123.

³⁸ Isp. dr. slučajeva kod Moszyńskog, *Warstwy jezykowe w Kodeksie Zografskim*, str. 259.

cima. Isp. na pr. Io V, 46 *imali* je iz prvog dijela rečenice prenesen i u drugi m. očekivanog *jeli* u MZG; Io V, 39 *te — ty* MZG i As i sl.

Lk XXIV, 19 ω *kihъ* Vuk. — *kyhъ* M, *kyihъ* As; *koihъ* Z. Oblik *kihъ* ne samo što sadrži promjenu *y > i* poslije kontrakcije, već ima ispred zamjenice prijedlog, koji navodi Amfilohij još u Karp. ω *kyhъ*, i u Jev. XV v. № 1 ω *kihъ*, što vjerojatno pripada novoj redakciji prijevoda Jevanđelja, a potvrdu za to nalazimo i u II dijelu Vuk. na istom mjestu Lk (184d 14-15) ω *kyhъ*. Kao i sva ostala odstupanja ove vrste čine onaj zajednički jezički sloj nove redakcije, kojoj naš spomenik u cjelini pripada. Ovakve sporadičke izmjene teksta zahvatile su i ovaj najstariji sloj spomenika.

Najveća odstupanja ove vrste su u grčkim riječima. Izuzev primjera slaganja sa tetrima u slučajevima alternacije *e — ě*, javljaju se i neslaganja, npr. Lk XXIV, 20 *arhijerēi* Vuk. — *arhierei* MZG i As; Io III, 1 *iudēisky — ijudeiskъ* MZG i As i sl. Dosljedno je sprovedeno pisanje sa *i* imena Moisei: Io I, 17 *moisēōmъ* Vuk. — *moseom* MZ, *moseomъ* As; Io III, 14, V, 45 *moisi — mosi* MZG i As; Io V, 46 *moisēōvi — mosēōvi* Z, *moseovi* MG i As; Lk XXIV, 27 ω *moisēja — mosēja* MZ, *mosea* G i As. Isto tako leksikalizovanu fonetsku razliku nalazimo kod imena *Ioanъ* MZG i As, koje u Vuk. dolazi samo u obliku *Ioванъ* (isp. na pr. Io I, 26,35; Io III, 23,24,26,27 i sl., kao i pridjev Io I, 19 *Ioваново — Ioanovo* MZG i As; Io III, 25 *Ioвановъ — Ioanovъ* MZG i As. Prema grč. predlošku uveden je kod Io III, 23 prošireni oblik sa *Jeru-*: *blizъ Jerusalima* (genit.) — *blizъ Salimovi* MZG, *blizъ Salima* As.

Inače slaganje sa tetrama je sačuvano Io III, 26 *iōrdana* Vuk. (= MZG) — *ierdana* As.

Od sintaktičkih podudarnosti navešćemo samo nekoliko.

Genitivno-akuzativni oblici. U Jovanovu jevanđelju na 13 mjesta tekst tetra (MZG) sadrži sintagmu u obliku genitiva: *imati (dati) života večnaago*, a aprakos (As) u obliku akuzativa: — *životъ večny* (isp. primjere kod Horáleka, Ev. a čtveroev., str. 131-132). I dio Vuk. slaže se sa prijevodom tetra u 3 slučaja: Io III, 15,16; Io XX, 31, a sa aprakosom samo u Io V, 24 (tekst se ponavlja dva puta na istoj strani; u drugom primjeru prepisan je ne samo drugom rukom, već i sa drugog predloška).

Ovo partitivno značenje genitiva posvjedočeno je i kod nekih drugih glagola, kao npr. *prijēti*, *iskati* u tekstu tetra, dok u aprakosu opet pretežu primjeri sa akuzativom: Io I, 39 *česo išteta* Vuk. (= MZG) — *čъto hošteta* As, ali Io XX, 22 Vuk. *primēte dъhъ stъ* (= As) — *prīimēte dъha stъ* MG. Međutim Io III, 19 i *vъzъlubiše člo-*

veći pače tьmu nežē svѣta Vuk. (= G), — svѣtъ As i M. Iako Z taj pasus nema, prisustvo *svѣta* u G, kao prevaga ovakvih primjera sa genitivom u tetrama, dopušta da se zaključi da je i navedeni oblik genitiva ušao u tekst Vuk. iz tetra-prijevida. Pojedinačna odstupanja i zamjena genitiva sa akuzativom, koja su nešto češća u tekstu Vuk. rezultat su naknadne grecizacije slavenskog jevanđeljskog teksta.

Poslije negacije u tetrama je zastupljen genitiv, a u aprakosu — akuzativ. Brojnost primjera (v. kod Horáleka, str. 132-133) omogućuje da u genit. konstrukciji vidimo osobitost prijevida tetra. Skloni smo smatrati za Vajsom³⁹ da je akuzat. konstrukcija bila svojstvena prvobitnom prijevidu aprakosa, koja je u ovim slučajevima slijedila grč. akuzativ. I dio Vuk. i u ovom pogledu slaže se sa tetrama: ēko isa ne by^s tu ni učenikъ ego Vuk. (— MG, Z isъ) — ēko isъ ne by^s tu ni učēnici ego As.

Adnominalni genitiv i dativ. Veliko kolebanje u upotrebi adnom. genit. i dat. u oba prijevida ne dopušta da se utvrdi u kojoj je mjeri adnom. dativ, kao čisto slavenska osobina, bio zastupljen u jeziku bilingviste Konstantina, niti da se konstatuje eventualna prevaga jednog od ova dva oblika u tetrama ili aprakosu. Pri tome mora se uzeti u obzir da adnom. genit. ima svoje opravdanje u grčkom. Ipak uza svu tu neujednačenost u upotrebi ovih oblika jasno se izdvaja grupa tetra (MZG), koja se svojom dosljednom primjenom adnom. genit. i dat. suprotstavlja aprakosu (As). Odstupanja su rijetka (v. Horálek, str. 137). Imajući baš u vidu posljednju činjenicu, pojavu minimalnog odstupanja u pravcu tetra ili aprakosa, tj. dosljedno čuvanje dotične redakcije teksta u nizu daljih prijepisa, dosta teško nam je pretpostaviti da se i prvobitni tekst strukturno mnogo razlikovao od sačuvanih As i MZ, kako to proizlazi pri davanju prvenstva genit. odnosno dat. oblicima.⁴⁰ Stoga nam se čini prihvatljivija pretpostavka da su adnom. dativ i genitiv bili napredni oblici sa svojom specifičnom normiranom upotrebom u oba prijevida, koji mogu biti promatrani samo u svjetlosti tog slavenskog-grčkog koine-a. Jednom uneseni u tekst oni su se čuvali bez izmjene sve do slijedeće redakcije teksta kada su mogla biti pro-

³⁹ J. V a j s, *Evangelium sv. Matouše*, Praha, 1935; *Evangelium sv. Marka*, Praha, 1935; *Evangelium sv. Lukáše*, Praha, 1936; *Evangelium sv. Jana*, Praha, 1936.

⁴⁰ H o r á l e k već ukazuje na niz netočnosti ove vrste u Vajsovoj rekonstrukciji stsl. jevanđeljskog teksta, kao i na teškoće, koje se pri tome javljaju (Ev. a čtveroev., 138).

vedena sekundarna korigovanja već gotovog kanonskog teksta prema grčkom originalu. Ilustraciju ovakvog stanja pruža I dio Vuk., koji se slaže sa tetrama u Io III, 33 priimyi jego svědětěl'stvije (= MG) — priemy emu svědětěl'stvo As. Međutim primjer Io III, 23 blizъ Jerusalisa Vuk. — blizъ Salimovi MZG, blizъ Salima As pripadao bi već drugoj redakciji grčkog teksta, dok Io V, 29 vьskrěšeniye života, vьskrěšeniye suda (= As) — ... životu, sōdu MZG. Ovi genitivi iz tetra-prijevida u Vuk. su sekundarno uvedeni prema grč. predlošku, kao što i druge zamjene dativa genitivom najprije mogu biti objašnjene naknadnom grecizacijom teksta.

Particip akt. pret. — aorist

Jednu od jasno uočljivih razlika oba prijevida predstavlja znatno češća upotreba part. akt. pret. u aprakosu, a aorista u tetrama.⁴¹ Navešćemo samo ona mjesta koja sadrži I dio Vuk. i u kojima se naš spomenik slaže sa tetrama: Mk XV, 43 pride Vuk. (= MZG) — prišedъ As; Io I, 49,51; III, 3,27; IV, 13; VI, 43; VII, 16,20; XX, 28 otъvěšta (= MZG) — otъvěštavъ As; Io VIII, 56 vidě (= MZG) — viděvъ As; Io XVI, 19 razumě (= MZG) — razuměvъ As. (Nekoliko posljednjih primjera pripadaju slijedećoj ruci, ali ih mi ovdje skupa navodimo s obzirom da je i to, kao što ćemo vidjeti, u svojoj osnovi bio tekst tetra).

U kongruenciji je takođe održana podudarnost sa tetrama, na pr. *singularis-pluralis kod substantiva*: Io I, 13 ot kрѣvii Vuk. (= MZG) — ot kрѣve As; Lk XXIV, 23 anglъ (= MZG) — angla As; Io V, 34 ot človeka (= MZG) — ot člka As.

Jedino odstupanje srećemo kod part. akt. pret.: Io VI, 23 hvalu vьzdaвъše Vuk. (= G Šaf.Hv.Put.) — h.vьzdaвъšju MZ, h.vьzdaјōšte As. (dr. varijante i njihovo tumačenje v. Horálek, str. 208)

Kod *razlika u tipovima deklinacije* Vuk. se takođe slaže sa tetrama: Io II, 22 slovesi (= MZG) — slovu As; Io II, 8 arhьtriklinovi (= MZG) — arhitriklinu As; Io II, 9 (slugy) роčгьрѣsei (= MZG) — роčгьрѣсеје As; Io XX, 29 ne viděvъsei (i) věrovavsei (= MZG) — ne viděvъsii i věrovavsii As i sl.

Ipak u ovaj prvobitni tetra tekst prodrli su i noviji oblici u deklinaciji: Lk XXIV, 23 tělesi (genit. sg.) Vuk. — tělese MZG i As; Io III, 4 materi svojei Vuk. — matere svoeје MZG i As; Io III, 14 člčskomu Vuk. (= G) — člvskumu M, člčvskumu As, posljednji je oblik sekundarno prenesen iz tetra. Ovaj usamljeni kontrahovani nast-

⁴¹ Opširnije o ovome pitanju i o odnosu oba prijevida prema grčkom originalu v. Horálek, Ev. a čtveroev., 179—184.

vak *-omu*, koji se javlja već u Dobrom., sporadički kao još nekontrahovano *-oomu*⁴² ima svoje mnogobrojne paralele u II dijelu Vuk., kao i prva dva primjera u znatno većem broju su zastupljena u tekstu starca Simeona. Kod ovog tipa deklinacije genit. na *-i* se javlja nekoliko puta i u Dobrom., isp. *nebsi* — 3 puta, *slovesi*, *vrěmeni* (Jagić, 60). Mlađi oblici zamjenica bili bi: Io I, 14 *vb nasv* (= G, a javlja se već u Dobrom. 2 puta, Jagić, 63) — *vb ny* MZG i As; Lk XXIV, 33 *s nima* — *sv nimi* MG i As; Io V, 39 *te* — *ty* MZG i As. Dva posljednja primjera mogla bi pripadati najmlađem jezičkom sloju, tj. srpskom prepisivaču.

Razlike u glagolskim oblicima isto tako ukazuju na slaganje Vuk sa tetrama: Io III, 27 *ne budetъ* (= MG) — *něstъ* As; Io VI, 15 *hotetъ* (= MZG) — *hotěahō* As; Io VIII, 19 *glāhu* (= MZG) — *glagola* As; Io XX, 25 *glagolahu* (= MZG) — *glagolašę* As; Io III, 16 *dastъ* (= M, Mst., Ostr.) — *daļ estъ* As i G; Io II, 20 *sъzdana bys* (= MZG) — *sъzda sę* As; Io I, 27 *da otrěšu* (= MZG) — *otrěšiti* As i sl.

Odstupanja su slijedeća: Io V, 43 *pridu* Vuk. — *pridъ* MZG i As, *pridohъ* G. Jedan od pisara nije više shvaćao asig. aorist, pa ga je zamijenio futuro. — Io II, 10 *sъbludaješi* Vuk. — *sъbljude* MZG i As i Ostr. Ovaj praesens historicum pripada već novijem jezičkom sloju, ali najvjerojatnije ne i jeziku posljednjeg prepisivača. Uopće teško je uvođenje ovog oblika prezenta m. aorista pripisati nekom od južnoslavenskih pisara s obzirom da je aorist u tim jezicima do danas sačuvan kao vrlo živa glagolska kategorija. Nažalost nemamo paralelni primjer iz tekstova punog aprakosa. — Io VI, 27 *delaqšte* Vuk. — *delaitę* MZG i As (grč. *ἐργάζεσθε*) — što bi se moglo eventualno objasniti utjecajem dva participa prezenta koja neposredno slijede: *gyblušteę* i *prebyvaqšteę*⁴³, a nije isključeno da *delaqšte* pripada novoj redakciji teksta. Zbog nedostatka odgovarajućeg poredbenog materijala ne možemo ništa sigurnije zaključiti.

U *građenju glagolskih oblika* slaganje Vuk. sa tetrama je veoma dosljedno sprovedeno. Ipak se javljaju pojedinačna odstupanja kao

⁴² V. Jagić, *Evangelium Dobromiri ein altmacedonisches Denkmal kirchenslavischen Sprache des XII Jahrhunderts I*, Wien, 1898, S. 65.

⁴³ Posljednje *ę* stoji m. *e* i može se objasniti samo kao antisrbizam, tj. hiperkorektnost teksta. Pisar nije bio siguran da li je to posljednje *e* nazalnog porijekla, pa je mjesto običnog *e* stavio *ę*. Na tu misao morao ga je upućivati predložak koji je još sadržavao jusove. Da *ę* nije bilo upotrijebljeno iza *e* da bi se izbjegao dodir dva slova *e*, kako to tumači Vrana čisto grafijsko-estetskim razlozima, upućuje na to i prethodni primjer: *gyblušteę* — sa dva *e*! Na isti način objašnjeno je i *sę* 10a10, međutim *ę* uopće ne postoji na tom mjestu, već je krivo pročitano jer (*ъ*): *sv estъ* (Vrana, str. 27).

Io V, 35 *gory* Vuk. — *gorę* MZG i As; Io II, 8 *priněše* — *priněse* M i As, *prinesošę* ZG, što ukazuje da oblik u Vuk. pripada starijem leksičkom sloju, iako ne najstarijem (M i As). — Io V, 20 *pokazujetъ* — *pokažetъ* Z, *pokazaatъ* M, *pokazaetъ* G i As. U Vuk. *pokazujetъ* načinjen je od dr. inf. *pokazivati*, koji je svakako inovacija u odnosu na *pokazati* prvobitne redakcije.

Osim ovih sporadičkih neslaganja sa MZG zamjenu najvećeg opsega u morfološkom pogledu u Vuk. predstavlja konsekventno sproveden nastavak *-ta* u 3. l. duala za sva tri roda umjesto *-te* ćirilometodske redakcije. Uniformisani nastavak *-ta* za 2. i 3. lice duala pripada onom zajedničkom jezičkom sloju čitavog kodeksa. Sporadički primjeri upotrebe *-ta* u 3. l. duala masc. sreću se već u Z i A, ali prevladavaju tek u Sav., Sup., kao i u Dobrom. Redovna pojava ovog nastavka *-ta* mora biti vezana za novu redakciju, mada je nastavak *-ta* u 3. l. duala masc. već bio svojstven te stoga dosljedno sproveden u posebnom »homiletičkom« tipu jevanđelja, kakav zatičemo u Sav. Sva ruska jevanđelja, počevši od Ostr. Arh., G, Mst., Jur., Dobr., Sym. i sl., kao i svi kasniji južnoslavenski spomenici — Mir., Nik., Trn., Dobrejš., Šaf., Jov., Vrač. i dr. sadrže isključivo nastavak *-ta* za sva 3 roda (rijetka odstupanja sa *-te* pripadaju predlošku ćirilometodske redakcije). Iako Meillet za oba nastavka *-ta* i *-te* u 3. l. duala masc. nalazi opravdanje u indoevropskom,⁴⁴ izvršiti njihovu lokalizaciju na slavenskom terenu na osnovu historijskog materijala nije tako jednostavno, budući da su se dualski oblici u najvećem broju slavenskih jezika već vrlo davno izgubili. Pri analizi ovakvih pojava u historiji jezika jevanđeljskog teksta treba imati u vidu dva sinhrona momenta: a) da je evolucija teksta slavenskog prijevoda Jevanđelja bila u znatnoj mjeri uslovljena odgovarajućom jezičkom sredinom u kojoj je prijevod-prijepis nastao; b) da je taj novonastali prijepis bio u vrlo velikoj zavisnosti od matičnog teksta redakcije. Možda bi u takvom slučaju savremeni slovenački oblici duala (*-ta* masc. i *-te* fem.) mogli upućivati na moravsku provenijenciju stsl. dualskih nastavaka *-ta* za masc., kao i *-tě* za fem. i n. Posljednje *-tě* zatičemo samo u malobrojnim primjerima ž. r. u Sav., Sup. i Dobrom.⁴⁵ što još ne znači da ti nastavci nisu bili rasprostranjeni i na slavenskom Istoku, gdje su po svoj prilici vrlo rano u XI—XII v. bili svedeni samo na *-ta* za 2. i 3. l. duala,

⁴⁴ A. Meйe, Общеславянский язык, М., 1951, стр. 261—262.

⁴⁵ A. Meillet, Cit. op., 261; A. Vaillant, Manuel du vieux slave, 214.

a već u XIII v. istočnoslavenski jezici su izgubili dual.⁴⁶; u srpsko-hrvatskom i u bugarskom oblici duala su takođe u razvoju ovih jezika iščezli, iako je vrlo teško utvrditi hronologiju ove pojave.⁴⁷ Sve dok u dovoljnoj mjeri ne budu proučene redakcije predložaka Sav. i Dobrom. (razumije se i posebno redakcija Sup.), teško je precizirati jezičku sredinu u kojoj je sprovedeno *-ta* mjesto tekstološki starijeg *-te*.

Veći broj kontrahovanih oblika zatičemo u I dijelu Vuk. nego u spomenicima prvobitne redakcije. Navešćemo samo one primjere koji nisu kontrahovani ni u MZ, ni u As.

a) *Imperfekat*: Io I, 24 i Lk XXIV, 33 běhu Vuk. — běahŏ MZ i As; Io I, 40 živěše — živěaše MZ i As; Io II, 21, 22 g^olašē — glaaše MZ i As; Io VI, 2 viděhu — viděahŏ MZ i As; Io VI, 21 hotehu — hoteahŏ MZ i As; Io XX, 22 priměte — priiměte M i As; Lk XXIV, 28 tvoraše se — tvorěaše sę MZ i As; Lk XXIV, 15 i Io VI, 2 iděše — iděaše MZ; — Lk XXIV, 14 besědovasta — besědovaaseta MZ, besědovaasta As; Lk XXIV, 16 držzasta se — držžaašete sę MZ, držžaste sę As. Ostr.; Lk XXIV, 29 nuždasta — nuždaasete MZ, nuždaaste As; Lk XXIV, 34 povědasta — povědaasete M, povědaaste As.

b) *Participi*: Io III, 15 věruje — věrujei M i A; Io III, 29 iměje — imějei M i As; Io III, 31 gredu — gređyi M, grjeđoi As; Io V, 17 prišđbšimъ — prišedъšimъ As; Lk XXIV, 14 priklučšihъ se — priključšihъ se MZ i As.

c) *Imenica*: Lk XXIV, 35 vъ prělomleni — vъ prělomlenii MG, vъ prělomlenie As; *pridjev*: Io II, 16 kupъnago — kupъnaego Z, kupъnaago M i As.

Kontrakcija oblika je konsekventno sprovedena u II dijelu Vuk. Stoga ovi navedeni primjeri kontrakcije čine jednu od zajedničkih karakteristika spomenika.

Interesantno je da i u ovom najarhaičnijem dijelu Vuk. nailazimo na primjere odstupanja u suprotnom smislu od stanja u tetrama. Naime javljaju se nekontrahovani, duži oblici pridjeva, mada vrlo

⁴⁶ Н. Дурново, Очерк истории русского языка, Mouton & Co 1959, 'S-Gravenhage str. 329.

⁴⁷ Ђ. Даничић, Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека, у Биограду, 1874, стр. 297—298. А. Белић, О двојини у словенским језицима, Београд, 1932, стр. 97—101. К. Мирчев, Историјеска граматика на бугарскиј език, Софија, 1963, стр. 185—186. Б. Конески, Историја македонског језика, Скопје, 1966, стр. 145—146.

rijetko: Io I, 18 inočedy Vuk. — inočedy MZ i As; Io III, 1 iuděisky — ijudeiskъ MZG i As; Io VI, 27 čl^ověčskyi (= G) — čsky Z, člvsky M, člčъ As; Io III, 31 gredyi (= G) — grědy M i As; Io VI, 61 vědyi (= G) — vědy M i As; — Io III, 13 syi (= G) — sy M, Z nema, syi As; Io III, 12 nebeskaja (= G) — nbska M, nebsnaa As.

Treba podvući da se u oblicima prezenta u Vuk. nikada ne javlja kontrakcija, što Vuk. približava ka ZG, a udaljuje od M, na pr.: Io II, 10 polagajetъ Vuk. — polagaatъ M; Lk XXIV, 17 sьtezajeta se (= ZG) — sьtędzaata sę M i sl.

*

Slijedećih 18 listova (10dl-28d26) — drugi dio čitanja od Uskrsa do Pedesetnice — pripadaju novoj ruci (kod Vrane IV pisar Zetske pisarske škole). Razmatramo ih posebno od prethodnog dijela zbog toga što oni sadrže znatno veća odstupanja od osnovnog tetra-prijevođa, iako taj i ovdje čini najstariji sloj teksta. Podudarnost Vuk. sa MZ vidi se prije svega po postojanju pojedinih čitanja koja izostaju ne samo u kratkom aprakosu, već i u nekim spiskovima punog, a i po dužini pojedinih jevanđeljskih odlomaka koja prelazi uobičajenu dužinu teksta u kratkom aprakosu. Tako u slučajevima Io XV, 17—27; XVI, 1—2 (= Ostr.) — As. Sav. nemaju, u Jur. odsustvuje Io XVI, 1—2, a čitav pasus se ne javlja ni u Jov. — Io XVII, 11—26 ne odgovara Ostr., ni Jur., ni Jov., koji sadrže samo Io XVII, 18—26, a na to upućuju i 18. i 26. stih u As. To bi ukazivalo da je tekst u Vuk. prepisan nešto opširnije iz tetra (Io XVII, 11—18). Isto tako i odlomci koji su u As. upućivački, označeni samo sa prvim i posljednjim stihom, javljaju se u Vuk. napisani u cjelini, a to bi bili: Io XVII, 1—13 (— Sav., Ostr., Jur., Jov.); Io XIV, 1/2 27—31, XV, 1—7 (u izdanju je netočno navedeno Io XIV, 28—31; XV, 1—16), što se slaže sa Ostr., Sav., Jur. i Jov. — Io XVI, 2—13 = Ostr., Jur. i Jov. — Io XVI, 15—23 (— Ostr. 15—33) = Jur i Jov. Navedeni pasusi su najvjerojatnije popunjeni na osnovu teksta tetra i na osnovu navedena jevanđeljska čitanja koja prvobitni kratki aprakos nije sadržavao ili je, pak, imao samo upućivanja. U ovom dijelu Vuk. nalazimo i ispuštanje većeg broja sastavnih alelujara kratkog aprakosa, kao što su pametъ Iosifu . . . i Magdalyni i proćim . . . , i ps. 131, stih 1,2 — ispred Mk XV, 43—47, ps. 73 — ispred Io VII, 14—30, vznoseⁿ gne, ps. 46, stih 2,6 — ispred Lk XXIV, 36—53; ps. 32, stih 6,13 — ispred Io VII, 37—52; VIII, 12; ps. 59, stih 3 i na utria stomu dhu — ispred Mt XVIII, 10—14, koje sadrži As, a nema ih u tekstu našeg pisara.

Iako tu u strukturnom pogledu prevladava tekst tipa MZ, ipak se znatan broj čitanja na ovih 18 listova umnogome razlikuje od ustaljenog kanonskog teksta tetrajevandjelja. Svojim slobodnim prijevodom, kako u odnosu na redosljed riječi, tako i na upotrebu osobitih stilskih obrta leksičkih izraza (koji prožimaju cio tekst, a naročito su učestali na posljednjim stranama 22b-28d) ovaj dio teksta Vuk. najbliži je Sav. knjizi. Takva su npr. mjesta: Io XVII, 1 *вѣзрѣвъ ісѣ очіма* (= Sav. 25') — *вѣзведѣ ісѣ очі свои* As, Jur., Jov. — *вѣзведе очі свои* MZG i Sav. 107'; Io XVII, 11 *жеже дастъ ми да сутъ* (= Sav. 26') — *жеже далѣ еси мѣнѣ да бодѣтъ* MZG i Sav. 107'; isto: *жуже нѣсмѣ* (= Sav. 26') — i k tomu *нѣсмѣ* MZG, As, Sav. 107'; Io XVII, 10 *прослављу се о нѣхѣ* (= Sav. 26') — *прославихѣ се въ нѣхѣ* MZG; As, Sav. 107'; Io XIV, 17 *весѣ мирѣ* (= Sav. 25 *вѣсѣ*) — *мирѣ* MZG; As, Sav. 101'.

Treba konstatovati da u Vuk. ima znatno manje takvih »nekanonskih« čitanja. Tako npr. Io VII, 45 *кѣ архіереомѣ* (= MZG i As) — *кѣ сщ҃енымѣ* Sav. 28'; Io XV, 26, 27 *свѣдѣтельствуетѣ, свѣдѣтельствujete* (— MZG i As) — *повѣдаетѣ, повѣдаите* Sav. 104' i sl. (isp. Vrana, 10—11). Slijedeći tradicionalnu metodu tekstualnih varijanata i inovacija Vrana tumači ta nekanonska odstupanja u Vuk. i Sav. kao rezultat kasnijih redakcija u težnji za renoviranjem, odnosno izvjesnom modernizacijom zastarjelog prvobitnog stsl. teksta prijevoda. Navodeći niz primjera takvih odstupanja — nove padeške oblike, razlike kod upotrebe glagolskih vremena i vida, leksičke inovacije — on dolazi do zaključka da za većinu ovih izmjena »ne bi se moglo reći da su nastale pod utjecajem grčkog originala« (str. 10), a manji broj odstupanja u Vuk. nego u Sav. stvara kod njega utisak o većoj starini predložka Vuk.: »ove izmjene u Vukanovu evanđelju izvršene u manjem opsegu nego u Savinoj knjizi... vjerojatno ne pripadaju posljednjemu, nego pretposljednemu jezičnom i tekstualnom sloju Savine knjige.« (str. 11)

Malo je vjerojatna navedena hipoteza o kasnijim pokušajima jezičkog i stilskog dotjerivanja ćirilo-metodskog teksta obavijenog aureolom svetosti. Isto tako i sve zajedničke crte Vuk. i Sav. u odnosu na As. (aorist m. perfekta, predložko-vezničke konstrukcije, neke podudarnosti u kongruenciji broja, kao i leksičke varijante) u većini slučajeva ne mogu biti protumačene kao naknadno udešavanje starog teksta, odnosno prilagođavanje grčkom originalu (Vrana, 9—10). Sve ovo dobiva svoje prirodno i jasno objašnjenje u svjetlosti spomenutog Vaillantovog otkrića podudarnosti tih »nekanonskih, slo-

bodnih varijanata« s jevanđeljskim citatima u homilijama Cloz. zbornika. Predlošci i Vuk. i Sav. očividno su pripadali onom posebnom tipu jevanđelja koji je nastao u Velikomoravskoj pod utjecajem govorničke propovjedničke tradicije. Upravo sačuvane varijante nekadašnjih »slobodnih prijevoda« u Vuk. i u Sav. pokazuju da su ove izmjene u tekstu oba jevanđelja izvršene bez ugledanja na grčki original. Prisustvo ovih tekstoloških razlika upućuje da je u ćirilometodskoj epopi postojalo više varijanata tih tzv. retoričkih besjeda-homilija koje su bile iskorišćene pri sastavljanju pojedinih jevanđelja. Radi njihove ilustracije navešćemo samo neka čitanja u cjelini, kao i par odlomaka, iz Vuk. i Sav. uz paralelni tetra-prijevod.

Io XIV, 17 (24g6-13): i dĥ̄ pravedŋni egože vesŋ mirŋ ne možeť prieti jegože vesŋ mirŋ ne možeť viděti ni razuměti vy že razuměste i jako sŋ vami prěbivaetŋ i vŋ vasŋ jestŋ.

Sav. 25: dĥ̄ istinŋny i egože vŋsŋ mirŋ ne možeť prieti jako ne vidě(ť sego i) ne razumějotŋ ego vy že razuměete i jako sŋ vami prěbyvaetŋ i u vasŋ estŋ.

MZG; As, Sav. 101: dĥ̄ istinŋny egože mirŋ ne možeť prijeti ěko ne viditŋ ego ni znaatŋ ego vy že znaate i ěko vŋ vasŋ prěbyvaatŋ i vŋ vasŋ bodetŋ.

Io XVI, 25 (26g22-24): ... jegda ne vŋ pritŋčahŋ gl̄ju vamŋ nŋ sŋ drŋznoveniemŋ oca sŋkažu vamŋ.

Sav. 140: ... egda uže vŋ pritŋčahŋ ne gl̄o vamŋ nŋ sŋ drŋznoveniemŋ o oci sŋkažo vamŋ.

MZG; As, Sav. 106: ... egda kŋ tomu vŋ pritŋčahŋ ne gl̄o vamŋ nŋ ne obinuje se o otci vŋzvěštŋo vamŋ. (vŋzvěštajŋo As.)

Io XVI, 19 (26b11-12): ... o semŋ li gl̄ete kŋ sebě ...

Sav. 105': ... o semŋ li (sŋ)vŋprašaete se meždju sobojŋ ... MZG;

As: ... o semŋ li sŋtędzaete se meždju sobojŋ ...

Io VIII, 12 (28d1-2): ... nŋ primetŋ svěť životŋni. (= NZ Aleks.)

Sav. 29: ... nŋ iměti imatŋ svěť žizni.

MZG: ... nŋ imatŋ světa životŋnaago.

As.: ... nŋ imatŋ životŋ večny.

Io XIV, 21 (24g22-23): shranjae, Sav. 25 hrane, MZG; As., Sav. 100 sьbljudaje.

Io XVII, 25 (27g1-2): ne razumě, Sav. 108' ne zna, MZG; As ne pozna i sl.

S obzirom da ovdje ne možemo više mjesta udijeliti ovim tekstološkim varijantama, kojih ima priličan broj u ovom dijelu Vuk. kodeksa, zaustavićemo se samo još na nekim odlomcima iz Io XXI, gdje se tekst Vuk. slaže sa ćiril. dijelom Rejm. jev. iz XI v. Izgleda da je i Rejm. pripadalo nekada tom posebnom tipu stsl. jevanđelja.

Io XXI, 20 (27d20-22): ... gredjušta vь slědъ iže vьzleže na večeri na prъsehъ jego; Rejm.: ... gr'dušta v sledъ ... vzleža nъ večeri nъ pr'sehъ ...; Sav. 141', As. i G: ... idqšta vь sledъ iže vьzleže na prъsi ego ... (MZ nemaju: na večeri).

Io XXI, 21 (27d24): r^e; Rejm.: r'če Sav. 141', As.; MZG: gīa.

Io XXI, 22 (28a5-6): ... ašte hoštu da tь prěbivaetъ (— Sav. 141' G i As); Rejm.: ... tako ego hoštu da ta prěbivaetъ; MZ ... ašte hoštq da tь prěbqdetъ.

U toku daljeg postupnog prepisivanja tog tipa jevanđelja vršilo se izvjesno provjeravanje tačnosti teksta, a na drugoj strani i u naknadnim prijepisima homilijara provjeravani su i popravljani jevanđeljski citati, pa se tako postepeno smanjivao broj »slobodnih prijevoda«. Manji broj takvih primjera nego u Sav. svjedoči, prema tome, o većoj udaljenosti Vuk. od prvobitnog teksta »slobodnih prijevoda« u vezi s velikomoravskom homiletikom. Za rješavanje tog pitanja, kao i za važniji problem mjesta i uloge tipa »velikomoravskog slobodnog prijevoda« u kompoziciji punog aprakosa, ili tzv. II redakcije potrebno je da izvršimo registraciju i analizu tih sintaksičko-stilskih obrta i leksičkih varijanata u Vuk., kako u odnosu na analogna mjesta u drugim proučenim tekstovima II redakcije, tako i na tetra-tekst uz poseban zadatak da se na tom području odvoji moravski jezički sloj od mlađeg sloja koji je ušao u prvobitni tekst punog aprakosa. Treba pretpostaviti da je taj mlađi, posljednji sloj zastupljen u manjoj mjeri u vidu slučajnih, nesvjesnih stilskih i leksičkih odstupanja u tekstu, u većoj mjeri možda u morfologiji, i najizraženiji u fonetici.

I. Odstupanja od MZG i tekstova II redakcije.

a) Sav. = tetra-tekstu:

Io VII, 37 da gredetъ (28a23-24) — da pridetъ MZG; As. Sav. 28 i Ostr.; Io XVI, 16 juže (26a24) — k tomu MZG; As., Sav. 105', Ostr.; Io XVI, 32 jestъ (26d17) — pride MZG; AS., Sav. 106', 140', Ostr.; Io XVII, 17 o pravdě tvoei slovo tvoe istinъnoje jestъ (27a24-26) — vъ istinъ tvojo slovo tvoe istina estъ MZG, As., Sav. 108, Ostr.; Io XVII, 21 o mně... o tebě (27b8-9) ... o nasъ (27b10-11) — vъ mъ-ně... vъ tebě... vъ nasъ MZG; As., Sav. 108', Ostr.; Io XVII, 21 da vъsъ mirъ vēruetъ (27b11) — dā mirъ vēro imetъ MZG; As., Sav. 108', Ostr.; Io XVII, 23 i azъ o nihъ i oni o mně (27b15-16) — (i) azъ vъ nihъ i ty vъ mъně MZG; As., Sav. 108', Ostr.; Io XVII, 23 da sutъ isplъneni (27b16-17) — da bōdōtъ sъvrъšeni MZG; As., Sav. 108', Ostr.; Jov.; Io XVII, 24 prēzde bytija vъsego mira (27b25-26) — prēzde sъloženiya mira MZ, Sav. 108', Ostr.; G i As. vъsego mira; — prēzde načala miru Jur., II d. Vuk. načela mira; Io XVII, 25 azъ že te razuměhъ i si razuměše (27g2-4) — azъ že tę poznahъ i sii poznāše MZG; As., Sav. 108', Ostr.; Io XIV, 17 pravēdъni (24g7) — istinъny MZG; As., Sav. 25, 100; Jov. i sl.

b) Sav. nema odgovarajući tekst:

Lk XXIV, 42 ot medju sotъ (23g12-13) — otъ bčelъ sъtъ MZG; As. Ostr.; otъ pčelъ Dobril., Karp., Trn., Jov. i dr.; Lk XXIV, 53 slavešte (23d24) — blgoslovešte MZG; As., Ostr., Arh.; Jov.; Io V, 4 — na vъsě vrěmena (13g13-14) — na vъsě lěta MZ; Ostr.; Jov., Karp., Vrač., Šaf., Dobrejš. (— na vsěko vrěmę As., G; Jur. i Put., dok se prva sintagma — na vъsě vrěmena — sačuvala samo u docnijim tetrajevandeljima, kao na pr. u Dobrom., Trn., Nik. i Hv.); Io VI, 29 vъ nъ (11g26) = Karp. i neka dr.jev. — vъ tъ MZG; As., Ostr.; Io XII, 24 gorušičъno (22b23-24) — pšeničъno MG; As., Ostr., Jov.; rъšenъno Z; Io XII, 44 vъzpi (23b2) — vъzъva MZG; As., Ostr.; Io XII, 46 ne osvъnetъ (23b7) — ne prēbōdetъ MZG; As., Ostr. i Jov.; Io XII, 47 vъsemu miru (23b11-12), vъsъ mirъ (23b12-13) — miru, mirъ MZG; As., Ostr. i Jov. i sl.

Naveli smo priličan broj primjera (iako ne sve), za koje možemo smatrati sa prilično velikom sigurnošću da su nastali na zapadno-slavenskom terenu, odnosno da pripadaju moravskom jezičkom sloju. Potvrdu toga u najvećem broju slučajeva pružaju prethodno navedeni slični primjeri iz Sav. knjige. Iako ne raspolazemo u dovoljnoj mjeri paralelnom građom iz tekstova punog aprakosa, to u suštini ne bi moglo izmijeniti moravsku provenijenciju navedenih primjera iz Vuk. Naprotiv, ukoliko bi staroruski puni aprakosi sadržavali iste primjere, to bi samo ukazivalo na preuzimanje i zadržavanje (uz ra-

zumljivo glasovno prilagođavanje) ove zapadnoslavenske leksike u tekstovima istočnoslavenske redakcije. Leksičko diferenciranje zapadnoslavenizama od istočnoslavenizama predstavlja poseban problem, koji je istakao u svojoj rječničkoj analizi Hronike Georgija Amartola V. M. Istrin: »V otnošenii slovarnogo materiala russkij jazyk okazalsja bliže k češskomu jazyku, neželi k južnoslavjanskim, kak po količestvu slov, tak i po sohrannosti ih značenii.«⁴⁸ Izvjestan broj riječi iz tog zajedničkog sloja leksike, svojstvenog i zapadnim i istočnim slavenskim jezicima (što su oni naslijedili iz praslavenskog) istovremeno je karakterističan i za redakciju punog aprakosa, pa ga mi izdvajamo u posebnu grupu. S obzirom da se tu radi o primjerima iz ovog dijela Vuk., koji je pripadao posebnom tipu jevanđelja, stvorenog na bazi velikomoravske homiletike, najprirodnije bi bilo pretpostaviti da su to prvobitni moravizmi, koji su u potpunosti značenjski odgovarali glasovno adekvatnim riječima tadašnje istočnoslavenske govorne stvarnosti, te su i dalje zadržani u okvirima književne jezičke norme punog aprakosa. Nezavisno od ove norme slične leksičke izmjene mogli su unositi u pojedinačnim slučajevima i ruski prepisivači; tako se npr. mogu objasniti neka leksička podudaranja Ostr. sa tekstovima punog aprakosa, ali to su relativno rijetka odstupanja od osnovnog tetra-teksta Ostr. jevanđelja, a koja su samo još jedna potvrda više o srodnosti i velikoj povezanosti leksike staroruske i zapadnoslavenske.

II. Slaganje sa tekstovima II redakcije:

a) Izrazi sa različitim korijenom:

Io IV, 54 znamenie (11g9) = Ostr.; Mst., Jur., Dobril., Typ.; Dobrom., Trn., Nik.; Put. — čjudo MZG; As; Mt XVIII, 12 u drugago (28d15), iako nemamo paralela iz tekstova punog aprakosa, interesantnu paralelu pruža Ostr. eteru drugumu, što pokazuje da je ruski pisar nehotice pored izraza I redakcije unio i drugi iz svoga govora; Io VII, 44 druži (28b18-19) = Jov. — eterii Z i As., Ostr., edini M; ini Sav. 28; Io IV, 30 iděhu (17g11-12) = Ostr., Mst., Jov., Trn. — grędęahę MZG; As. i Dobrom.; Io IX, 22 jako bo se běhu svęštali (21b14-15) — uže bo sę běhu svęštali Jur., Typ. — juže bo sę běahę svęložili MZG; As., Ostr., Jov.; Io X, 21 (oči) dati (19d21), — dajati Arh., Dobril., Karp., Jov. — otvręsti MZG; As., Ostr.; Io X, 34 budęte (20b23) = Jov. — este MZG; As. Ostr.; Io IX, 24 vęzvaše (21b20) = Mst., Jur., Typ., Sym. i Ostr. — vęzglasišę ZG i As. — prizvęvaše

⁴⁸ В. М. Истрин, Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе, т. III, Словарь, Ленинград, 1930.

M; Io IV, 5 *blizъ* (16g23) = Ostr., G, Trn. — *iskrъ* MZ i As.; Io VI, 64 *isprъva* (14b9-10) = Ostr., Jur., Mst. — *iskoni* MZG, As. i Jov.; Io XVII, 20 *jediněhъ* (27b5) = Mst., Jur., Dobril., Typ. — *tkmo* MZG; As., Ostr. — *тъčiju* II d. Vuk. (167d18) = Sav. i Jov.; Io IV, 23 *jako* (7b11) = Jur. — *nъ* MZG As., Ostr.; Io VIII, 45 *jako* (18b26) NZ Aleks. — *zane* MZG; As., Ostr.; Io VI, 61 (*reče*) *že* (*imъ*) (14b1) = Dobril. — *nema že* MZG; As., Ostr.; Io IX, 21 *ili* (21b10) = Ostr., G, Mst., Jur. — *li* MZ i As. i sl.

b) Izrazi sa različitim afiksima:

Io IV, 49 *otrokъ* (11b17-18) = Brest. jev. XV v. № 2 i Jev. XV v. № 4 (Amfilohij) — *otročę* MZG; As., Ostr.; Io IX, 6 *ot* *plunovenija* (20d8-9), *ot* *pljunovenija* Ostr., Konst. 1383, Jov., Dobrom., Trn. — *otrъ* *plinoveniě* MZG i As.; Io IX, 6 *plunu* (20d7), *pljunę* Jov., Sym., NZ Aleks. — *plinę* MZG; As. i Ostr.; Io IX, 36 *da vęruju* (21d9-10) = Dobrom., Konst., NZ Aleks. — *da verę* *imę* MZG; As., Ostr.; Io X, 36 *vlasvimisaeši* (20g2-3) = Ostr., Jov. — *vlasfimlęeši* MZG; As.; Io IX, 24 *vъtoroe* (21b20) = Ostr., Mst., Jur., Typ., Sym. — *vъtoriceję* MZG; As.; Io IX, 22 *si* (21b13) = Ostr., Mst., Sym. — *sice* MZG; As.

Upotreba singularis-pluralis kod substantiva:

Mk XVI, 2 *vъ* *edinu* *subotu* (11a3-4) = Jur. — *vъ* *edinę* *sobot* MZG; As.; Io VII, 12 *narodъ* (14d 10) = NZ Aleks. — *narody* MZG; As. Ostr.; Io IV, 14, VI, 58, VIII, 35, 51, 52, X, 28 *vъ* *vęky* = G (samo Io VIII, 35 Ostr. ima takođe *vъ* *vęky*) — *vъ* *vękъ* MZ; As., Ostr.; Io VII, 51 *člvkomyъ* = Dobril. — *člvku* MZG; As., Ostr.; Io VI, 59 *na sьnpъmištihъ* (14a19) = Dobril., Typ., Jov. — *na sonъmišti* MZG, *vъ* *sьnpъmišti* As.; Io IV, 14 *vodii* (genit. pl.: 17a9) — *vody* MZG; As., Ostr.

Kod glagola: Io VI, 7 *dovъlęetъ* (18d25), As., G *dovъletъ*, Jov. *dovletъ*, Trn. *dovъlęetъ* — *dovъlęotъ* M, *dovъlęjotъ* Ostr.; Nik. NZ Aleks. Io XV, 2 *otrębetъ* (25g3) — *otrębitъ* MZG; As., Ostr., što bi trebalo tretirati kao grešku, nastalu možda analogno prema prethodnom obliku *izъmetъ*.

Mlađi oblici u deklinaciji sreću se i ovdje: Mk XVI, 1 *aromatije* (11a1) — *aromaty* MZ; As., Ostr.; Lk XXIV, 48 *svě(dě)telie* (23d8) = Arh., Jov. — *svvędętele* MZ, As., Ostr.; Io VI, 41, X, 31, 33 *ijudeije* (12a23; 20b9,15) — *ijudei* MZG; As., Ostr. Ove imenice m. r. na *-ije* u nom. pl. imaju svoje brojne paralele u II d. Vuk. (isp. Vrana, str. 62) i pripadale bi jednom od zajedničkih slojeva čitavog kodeksa, svakako ne posljednjem jezičkom sloju, jer primjeri sa

nastavkom *-ije* pojavljuju se već u Dobrom., kao na pr. *rybarije, mytarie* (isp. Jagić, str. 62). Io IV, 9 *samarěnyni* (16d12) — *samarěnyne* MZG; As., Ostr.; nom. pl. ž. r. na *-i* m. *-e* isto tako unio je jedan od prepisivača kodeksa, ali ne posljednji pisar. Međutim oblici imenica ž. r. na *-e*: Io IV, 7 *vode* (16d5) — *vody* MZG, As., Ostr.; Io VIII, 43 *besěde* (18a15) — *besědy* MZG; As., Ostr.; Io IX, 16 *subote* (21a15-16) — *soboty* MZG; As. Ostr. mogu pripadati najmlađem jezičkom sloju, tj. srpskom prepisivaču. Njemu bi najprije trebalo pripisati i acc. pl. na *-e*: Io VI, 12 *izvbitьke* (19a19) — *izbytky* MZG; As., Ostr. Primjeri ovoga tipa javljaju se u znatno većem broju u II d. Vuk. (isp. Vrana, str. 62—63).

Ukazali smo već ranije na nešto mlađi pridjevski nastavak *-omu*, koji se sreće i u ovom dijelu Vuk.: Io XII, 34 *člvčьskomu* (22d11) = G — *člvčskumu* MZ; As., Ostr. (iste oblike u II d. Vuk. v. kod Vrane, str. 63). Io XVII, 3, 4 (*životь*) *věčьnoi* (24d11, 12) — *věčьnyi* As. Ostr., *večьny* II d. Vuk., Jov. Ovaj nastavak *-oї* ma kako bio sporadičan i slučajno unijet u tekst Vuk., nesumnjivo pripada mlađem jezičkom sloju, a ne stsl. podlozi. Iako se nastavku *-oї* do danas osporava njegov autohtoni razvitak u staroruskom jeziku⁴⁹ i mada se on relativno rijetko javlja u staroruskim spomenicima XI—XII v. prepisanim sa stsl. originala, ipak mi bismo u navedenim primjerima u prvom redu vidjeli jedan od najvjerojatnijih tragova ruskog predloška Vuk. jevanđelja.

Kod zamjenice u acc. sg. mjesto starijeg *i* pojavljuje se kod Io XII, 26, 28 *ego* (22g11,17); takvu zamjenu poznaje već i Dobrom. (Jagić, str. 108). Io XVII, 14 *ihь* (27a17) — *ję* MZG; As., Ostr., ovaj acc. pl. u obliku *je* na istom mjestu sreće se i u II d. Vuk.

Zaslužuje pažnju pretežna upotreba enklitike *mi* u dat. sg. (na pr.: Io IX, 15; XVII, 7, 8, 9, 11, 12 bis, 22, 24 bis i sl.) m. *mьně* u MZG; As., Ostr. Isto tako prevladava upotreba enklitičkog oblika *vonь* u acc. sg. (Io IV, 39; VI, 40; VII, 5, 39; VIII, 30; IX, 36; XII, 42 i sl.) u odnosu na tetra-prijevod *vь nego*. Oblik *vonь* karakterističan je već i za Dobrom. (Jagić, str. 108)

Interesantno je istaći da se pokazna zamjenica *se* javlja nekoliko puta umjesto očekivanog *sь* za m. r. Tako npr.: Io VII, 40 se (m. sь) jestь vь istinu prrkь (28b8-9); Io IX, 8 ne se (m. sь) li estь sede i prosei (20d18-19); Io IX, 19 se (m. sь) li estь snь vaju (21b3); Io IX, 20 se (m. sь) jestь snь naju (21b7-8) i sl. Ovi slučajevi ade-

⁴⁹ А. И. Голкачев, К истории именительного падежа единственного числа мужского рода членных прилагательных русского языка, »Исследования по лексикологии и грамматике русского языка«, М., 1961, стр. 175—6.

kvatni su onom jednom primjeru koji navodi Jagić u Dobrom. (str. 77), a karakteristični su i za II d. Vuk., te pripadaju jednom od zajedničkih slojeva kodeksa.

Sreću se i primjeri sintaksički nepravilne upotrebe relativne zamjenice *jaže*: Io VIII, 40 istinu vamъ glahъ eže (m. juže) slišahъ (16g7-9); Io XVII, 24 slavu moju ježe (m. juže) dastъ mi (27b23-24) i sl. Odstupanje od pravilne upotrebe zamjenice *iže* osobito je često u II. d. Vuk., pa ćemo se tom prilikom više na tom pitanju zaustaviti.

Io VIII, 57 peti desety lēt ne imašy (18d1-2) — peti desętz lętz MZG; As. Kod broja *petъ desety* drugi dio je poistovećen sa brojem *desety*, te se kao i prvi dio počeo pravilno mijenjati po padežima.⁵⁰

Razlike u glagolskom vidu: Io VII, 39 *prieti* (28b2-3) = As. — *prīmati* MZG; Ostr.; Io XII, 26 *poslužitъ* (22g10) — *služitъ* MZG; As., Ostr.; Io XII, 40 *icęluju* (22d18) — *iscęljъ* MZG; As., Ostr.; Io XIV, 6 *prihoditъ* (24a20-21) = NZ Aleks. — *pridetъ* MZG; As., Ostr.

U građenju glagolskih oblika zapažaju se slijedeća odstupanja: Io VI, 7 *dovъlęetъ* (18d25) (isp. napred navedene primjere u dr. oblicima) Io XIV, 8 *dovlęjetъ* (24b1-2) = Ostr. — *dovъletъ* MZG; As., Sav.; Io XV, 6 *isyšetъ* (25g21) — *isъšetъ* MZG; Sav., Ostr., *isъhnetъ* As., Jov. Io IV, 14 *vъslępleštъ* (genit. pl. 17a10) = *vъslępleštъ* Karp. — *vъslęploštъ* Z, — *pljōšteję* As.⁵¹

Razlike u upotrebi glagolskih oblika:

Prezent-aorist: Io XII, 27 *vъzmutitъ* se (22g11-12) — *vъzmoiti* se MZG; As., Ostr.; Io XVI, 6 *isplъnitъ* (25d19-20) — *isplъni* ZG; As., Ostr., *isplъnъ* M; Io XII, 28 *proslavlъ* (22g15) — *proslavi* MZG; As., Ostr. Sva tri prvobitna oblika aorista u tekstu Vuk. zamijenjena su prezentom-futurum. Kao što smo već rekli, teško bi bilo ovu zamjenu pripisati prepisivaču sa južnoslavenske teritorije, jer njemu oblici aorista nisu mogli biti tuđi. Dodavanje nastavka *-tъ* odavalo bi najprije ruskog prepisivača.

Passiv-aorist, gl. sa se: Mk XVI, 6 *položise* (11a19) = Ostr., Dobrom. — *bę položęnъ* MZG; As.; Io X, 9 *spsenъ budetъ* (19g22-23) — *srpstъ se* MZG; As., Ostr.

Infinitiv — akt. part. prez.: Lk XXIV, 37 *mnęhu dhъ vidęti* (23b23) — *videšte* MZG, As., Ostr. Oblik inf. *vidęti* javlja se u Trn. NZ Aleks. i Bibl. Kijev. 1788. god., a vrlo vjerojatno je zastupljen i u tekstovima punog aprakosa.

⁵⁰ А. И. Соболевский, Лекции по истории русского языка, изд. второе, Спб., 1891, стр. 199.

⁵¹ О глаголу *vъslępati* i njegovoj etimologiji isp. L'vov, Cit. op., str. 76—78.

Perifrastična konstrukcija sa gl. hotěti: Io IV, 47 *hotě bo vьmrěti* (11b11-12) = Ostr., Jur., Konst., NZ Aleks.; Dobrom.: *hotě bo umrěti* — *bě bo umiraję* MZG; As.

Infinitiv — supin: Osim Io IV, 38, gdje Vuk. još čuva supin: *poslahъ vi žetъ* (17d11-12) = MZG; As., koji je Dobrom. zamijenio inf. *žeti*, na svim drugim mjestima stoji infinitiv: Io IV, 7 *pride že žena . . . počrěsti* (16d4-5) = Dobrom. *pokrěsti*, Trn. *počrěti*; Karp., Konst. *počerpati* — *počrěť* MZG; Ostr., *počrěpatъ* As.; Io IV, 15 *prihoždu sěmo počrěpati* (17a13-14) = Dobrom., Trn.; Jov. — *počrěpatъ* MZG; As., Ostr.; Mt XVIII, 11 *pride . . . vьziskati i spsti* (28d 11-13) = Sav. 29, Dobrom. (samo *spsti*), Trn., Konst., Ostr. Bibl., Bibl. Kijev. 1788. god. — *vьziskatъ i spstъ* MZG; As., Ostr. Prisustvo infinitivā u posljednjem primjeru u tekstu Sav. možda bi ukazivalo na vrlo ranu tendenciju zamjene supina infinitivom u staroslavenskom, što uostalom pokazuju i neka druga kolebanja u upotrebi ova dva oblika u MZ i As. Međutim u tekstovima tzv. II redakcije supin će biti potpuno eliminiran i potisnut infinitivom. Navedeni primjeri infinitiva m. supina u ovom dijelu Vuk. predstavljaju jednu od karakterističnih crta redakcije punog aprakosa, što ćemo u većem broju ilustrirati na tekstu starca Simeona.

I kod glagola se sreću mlađi oblici: Io IX, 28 i 40 *esmy* (21g11, 19b14); Io VIII, 41 *něsъmy* (16g13-14). Kod atematskih glagola 1 l. pl. sa nastavkom *-my* vrlo je rana pojava (isp. sl. primjere u Dobrom., Jagić, str. 69). Io IX, 24, 29 *věmo* (21b22, 21g12) — oblik 1 l. pl. na *-mo* je noviji, mogao ga je unijeti i srpski prepisivač, ali isto tako u sklopu ostalih karakterističnih crta mogao bi pripadati i neposrednom predlošku Vuk. Ovdje se ne ćemo upuštati u dokazivanje tipa Vuk. predložka, pošto on nije točno lokalizovan, već iznosimo samo kao jednu od mogućnosti, naime, ukoliko je to bio tip galičko-volinjskog punog aprakosa, on je takođe mogao sadržavati nastavak *-mo* u 1 l. pl., koji Soboljevskij navodi za spomenike sa ove teritorije.⁵² Čak i kad bi se utvrdila takva vrsta predložka za Vuk., ili bar za ovaj dio Vuk., i dalje ostaje kao moguća pripadnost nastavka *-mo* srpskom prepisivaču.

Kod kondicionala pored oblika aorista gl. *byti*, koji prevladavaju u ovom dijelu Vuk. (Io XV, 24 *ne bihъ stvorilъ*, Io VIII, 39 *biste bili*, *biste tvorili* i sl. sa *y > i*), a javljaju se već u stsl. spomenicima, kao Sav., Sup., Ostr., Dobrom. i dr., sreće se u 3. l. pl. m.

⁵² А. И. Соколевский, Лекции . . . , стр. 143.

očekivanog *byše* samo *bi*: Io XI, 53 *kako i bi ubili* (22a19) = Nik. Io XV, 22, 24 *grěha ne bi iměli* (13b12-13), u oba slučaja Nik. takođe ima: *ne bi*. Međutim nedostaju primjeri iz punih aprakosa da bi se izveo neki sigurniji zaključak o jezičkoj pripadnosti ovog novijeg oblika sa *bi* u 3. l. pl.

Dualski nastavak *-ta* za 3. l., kao što je već rečeno, i u ovom dijelu Vuk. dosljedno je sproveden.

Kontrahovani oblici se javljaju u istim morfološkim kategorijama, pa se na njima ne ćemo posebno zadržavati.

I ovdje se javljaju duži oblici pridjeva i participa, kao na pr.: Io V, 3 *slěpy^h hromy^h suhy^h* (13g11) = Konst. slepyhъ . . . , Jov. slepyih hromyih — *slěpъ hromъ suhъ* MZG; As., Ostr.; Io VI, 61 *vědyi* (14a25) = G, Jov. Trn. — *vědy* MZ, As., Ostr.; Io VIII, 29 *poslavyi* (16a4) = G, Trn. — *posъlavy* MZ; As; Ostr. i sl., koji imaju znatno brojnije paralele u II d. Vuk. (Vrana, str. 64—65) čineći sa njima zajednički jezički sloj kodeksa.

*

II dio Vuk. jevanđelja (l. 29a-189b) sadržajno predstavlja tekst punog aprakosa od Pedesetnice do Uskrsa. L. 29ab napisan je, kao što je već spomenuto ranije, drugom rukom, koja se razlikuje, kako od pisma prethodnog pisara, tako i od pisma Simeona, pisara čitavog II d. Vuk., zapravo ta razlika u drugom slučaju je mnogo veća i izrazitija. Starcu Simeonu pripada ostali dio teksta (l. 29g-189b sa zapisom na l. 189gd), osim kratkog odlomka 176a11-b14, napisanog potpuno novom rukom; ductus pisma podsjeća na tip slova najarhaičnije III-će ruke (kod Vrane II pisar), ali sa kojom se nikako ne može identifikovati.⁵³ Pismo ovog odlomka nesumnjivo pripada starijem tipu, pisanom ispod retka, sa nizom arhaičnijih oblika u odnosu na pismo starca Simeona, a koji su opet mlađi u poređenju sa oblicima u pismu najarhaičnije ruke kodeksa. U razvoju pisma oblici slova odlomka 176a11-b14 predstavljaju mlađu fazu u odnosu na odgovarajuće oblike odlomka 10a8-g21. Inače u ortografsko-jezičkom pogledu odlomak 176a11-b14 se ništa ne razlikuje od ostalog Simeonovog teksta, nema nikakve sumnje da je on prepisan sa istog zajedničkog predloška II d. Vuk., kao i l. 29ab, te ih je stoga nepotrebno posebno razmatrati, već će biti analizirani u sklopu čitavog II d. Vuk. kao tekstološko-jezičke cjeline.

⁵³ U potpunosti se mora odbaciti pretpostavka da je pismo najarhaičnije ruke (kod Vrane II pisar) evolviralo pod utjecajem I pisara, a pogotovu tvrdnja da je on bio učenik I pisara (Vrana, 16).

II d. Vuk., kao specifičan tekst punog aprakosa, bio je predmet specijalnog izučavanja Voskresenskog, koje je on proveo na poređenju 112 rukopisa, i Speranskog, kome je Jagićeva studija o Dobromirovom jevanđelju dala dragocjeni materijal za nova poređenja. Rezultati ovog minuciozno prorađenog posla postali su tvrda baza za dalja zaključivanja i uopštavanja, koje je u naše vrijeme mogla autoritativno provesti Žukovskaja.⁵⁴

U okviru navedene analize Voskresenskij je u odnosu na Vuk. jev. došao do zaključka: »v Evangelii Marka čtenija prvoj polovini (do Novogo leta) sledujut vtoroj redakcii, s nekotorymi otklonenijami k prvoj, a vo vtoroj polovine, s Novogo leta i v velikopostnyh čtenijah preobladajet uže pervaja redakcija teksta; krome togo spisok etot predstavljajet inogda osobyje ljubopytnyje čtenija.« (str. 47). Danas, iako raspoložemo izdanjem Vuk. jev., teško je pregledno ilustrovati ove zaključke Voskresenskog i dati jednu precizniju analizu odnosa tekstova I i II redakcije u Vuk. Zbog nepostojanja ni jednog izdanja punog aprakosa »mstislavskog tipa«, što je već istaknuto u uvodu ovoga rada, kao i zbog neposjedovanja šireg poredbenog materijala odgovarajuće podgrupe (VIII), a kojim se tako široko koristio Voskresenskij, nije moguće odrediti točan procent leksike II redakcije zastupljen u Vuk. tekstu, niti utvrditi opseg, u kome je izvršena adaptacija leksičkog fonda teksta I redakcije, koji je bio upotrijebljen pri sastavljanju II dijela — punog aprakosa u arhetipu Vuk. Ipak posljednja velika studija L. P. Žukovske olakšala je u znatnoj mjeri tekstološku analizu II d. Vuk. i omogućila djelimično njeno izvođenje i sigurnije zaključivanje o odnosu teksta Vuk. prema tekstovima punog aprakosa. Služeći se navedenim materijalom u radu Žukovske, karakterističnim za staroruske pune aprakose (Mst. Jur. Sij.), mi smo u grupi od oko 300 primjera iz Mt XI—XV (str. 215—225) našli svega oko 50 izraza u istim glavama Mt u Vuk., koji se slažu sa leksikom ovih staroruskih aprakosnih tekstova. Ovaj relativno mali procent (oko 1/6) od ograničenog leksičkog fonda II redakcije posvjedočen u Vuk., kao i pretežno slaganje Vuk. sa tetra-tekstom (u oko 250 primjera), ukazivalo bi da je pri sastavljanju II d. Vuk. za osnovni tekst uzeto tetrajevanđelje, iz kojega je napravljen izbor i sastav prema nekom punom aprakosu, koji je poslužio samo kao obrazac. Stoga je sasvim razumljivo zašto svi počeci »čitanja« sadrže leksiku karakterističnu za pune aprakose,

⁵⁴ Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI—XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их, kao i nizu svojih ranijih radova.

dok ostali dio teksta teče uglavnom prema (osnovnom) tetra-tekstu.⁵⁵ Radi ilustracije leksike punog aprakosa, koja predstavlja najizrazitiju karakteristiku ove redakcije, navešćemo najvažnije primjere iz navedenih glava Mt XI—XV u Vuk.

Vuk. se slaže sa tekstovima punog aprakosa:

a) Riječi sa različitim korijenom:

Mt XI, 2 вѣ тьмѣници Vuk. (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sij.) — вѣ озлишти MZG; Mt XI, 21 вѣ власѣници Vuk. (= вѣ влас'аници Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — вѣ врѣтишти MZ; вѣ жаризѣ G; Mt XII, 9 вѣ sborъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym. Sij.) — na sonъ-mište MZG; Mt XIII, 30 вѣ godъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — вѣ врѣмѣ MZG; Mt XIII, 32 dubъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — drѣvo MZG; Mt XIV, 2 slugamъ (= Mst., Jur., Sij.) — otrokomъ MZG; Mt XIV, 2 stranu (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sij.) — polu MZG;

Mt XII, 43 bezvodъnaja (= G; bezvodъnymi Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — bezdъnaa MZ; Mt XIII, 55 drѣvodѣlinъ (= Mst., Jur., Sij.) — tektonovъ MZG;

Mt XI, 7 sima (= Mst., Jur., Dobril., Sym., Sij.) — tѣmъ MZG;

Mt XI, 27 hoštetъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — volitъ MZG; Mt XIII, 7 vъzdraste (= Mst., Jur., Sij.) — vъzide MZG; Mt XIII, 15 udebelѣ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — otlѣstѣ M, utѣl'stѣ GZ; Mt XIV, 22 ponudi (= Mst., Jur., Sij.; G, Trn.) — ubѣdi MZ; As.; Mt XV, 4 glei zlo (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — zъloslovitъ MZG.

Mt XI, 11 i XIII, 17 pravo (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — aminъ MZG;

Mt XI, 6 ašte (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — nema riječi MZG; Mt XII, 5 ili (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — li MZG; Mt XIII, 57 nъ tьkmo (= Mst., Jur., Sij.; G) — tьkmo MZ; Mt XV, 32 jeda kako (= Mst., Jur., Dobril., Sym., Sij.; G) — da nekako MZ; As.

Riječi sa različitim afiksima:

Mt XI, 26 blagovolenije (= Mst., Dobril., Typ., Sym., Karp.), blgoizvolenie Jur.; G — volѣ MZ; Mt XII, 28 crъstvo (= Mst., Jur., Sij.) — crstvie MZG; Mt XIII, 2 na mori (= Mst., Jur., Typ., Sij.) — na pomorii MZG; Mt XIII, 11 tainy (= Mst., Jur., Dobril., Typ.,

⁵⁵ Sličan nastanak utvrdila je Žukovskaja i za Jur. jev.: Юрьевское ев. в кругу родственных памятников, стр. 51 i dalje.

Sym., Sij.) — tainaa MZG; Mt XIII, 26; XIV, 19 trava, na travě (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.; G) — trěva, na trěvě MZ; As.;

Mt XV, 28 velika (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij., Karp.) — veliě MZG;

Mt XI, 8 ježe (= Mst., Jur., Sij.) — iže MZG; Mt XIV, 2 se (= Mst., Jur., Sij.) — sь MZG; Mt XV, 17 vьse (= Mst., Jur., Sij.) — vьsěko MZG;

Mt XI, 7 *othodeštema* (= Mst., Jur., Dobril., Sym., Sij.) — is-hodeštemъ MZG; Mt XII, 25 uvěděvъ Vuk., věděvъ Mst., Jur., Sij.; G — vědy MZ; Mt XII, 43 prohoditъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — přehoditъ MZG; Mt XII, 46 ištušte (= Mst., Jur., Sij.; G) — iskošte MZ; Mt XIII, 18 sějavnъšago (= Mst., Jur., Sij.; G) — sěvnъšaago MZ; Mt XIII, 19 sějanoje₂ (= sějanoje, sějanije Mst., Jur., Sij.; G) — sěnoe MZ; Mt XV, 2 umyvajutъ (= Mst., Jur., Sij.; G, Trn.) — omyvajotъ MZ;

Mt XII, 15 *ottudu* (= Mst., Jur., Sym., Karp., Sij.) — otъtdě MZG;

Mt XV, 27 *ot trapezy* (= Mst., Jur., Sij.) — sь trapezy MZG;

Mt XIII, 33 vь mučьnyhъ sitěhъ trehъ (= Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.) — vь mucě tri satъ MZG.

Vuk. se razlikuje od Mst., Jur., Sij. i dr. i tetra-teksta:

a) Riječi sa različitim korijenom:

Mt XI, 16 *otročištemъ* (= Karp.) — dětъmъ, dětemъ (Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.; Trn.) — dětištemъ MZG; Mt XIV, 26 sь-blaznъ Vuk. — mьčьtъ Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij.; Trn. — prizorъ G — prizrakъ MZ; As.; XV, 19 pohulenija Vuk. — huľno glanъje Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym.; Trn. — vrednoglanъje G — vlasfimiě MZ;

Mt XIV, 15 *okružьnyje* Vuk. bližьn'aja (Mst., Jur., Dobril., Sym.); GMZ; As. — okръstъnee Sav., Ostr.;

Mt XII, 47 někto — drugi Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij. — někyi G — někotoryi Trn. — edinъ M — eterъ Z;

Mt XV, 32 pristojetъ — piležatъ, predъležatъ Mst., Jur., Dobril., Sym., Sij.; G — prisědetъ MZ; As.;

Mt XI, 21 přěde — davъno Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij. — drevle MZG; Mt XV, 9 bezuma (= Trn.) — suje Mst., Jur., Sij.; G — vьsue MZ.

b) Riječi sa različitim afiksima:

Mt XII, 29 sudь — sudy Mst., Jur., Sij. — sьsody MZG; Mt XII, 24 bėsomь — bēsь Mst., Jur., Sij.; MZG; Mt XIII, 58 nevěrestvije (= ZG Trn. nevěrgьstvija — moravizam) — nevěrovanije Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij. — nevěrgьstvo M; Mt XIV, 36 vьskrilija — podolьcě Mst., Typ., Sij. — podrazě G i Trn. — vьskrilii MZ; Jur., Karp.; Nik.; Mt XIV, 20 bi košnici (= Sav.) — koša Mst., Jur., Sij.; MZG; Mt XV, 19 lъžesvѣtelьstva (= Ostr. bibl., Kijev. bibl. 1788) — lъžnaja poslušьstva Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij. — lъžesvѣděníe MZG;

Mt XII, 45 ljutěišihь (= G ljutěišь; Konst., Ostr. bibl. i dr.: lju-těišihь) — zьlěišь Mst., Jur., Dobril., Typ., Sym., Sij. — ljuštьšь MZ; Mt XIII, 31 gorušičьnu (= Karp., Konst., Ostr. bibl.; Mir. gorjušičьno) — goručьnu, gorčičьnu, gorušьnu Mst., Jur., Sij. — gorušьnu MZG.

Mt XII, 24 nę (nъ m. nъ) — nъ Mst., Jur., Sij.; G — tьkmo MZ.

Leksika II d. Vuk. zahtijeva posebnu studiju uz adekvatnije leksičke paralele, osobito u posljednjoj grupi navedenih primjera, koji predstavljaju specifičan leksički sloj Vuk. jev., te bi ih trebalo u prvom redu uporediti sa tekstovima VIII podgrupe punih aprakosa. Ovdje smo željeli samo da ukažemo približno u kojoj je mjeri dio teksta od Pedesetnice do Novoga ljeta (čitanje Mt i Mk: 29a-75g) u leksičkom pogledu povezan sa tekstovima punog aprakosa. Međutim, kako je to već utvrdio Voskresenskij, od Novog ljeta i Velikog posta (76g-189b) prevladava tetra-tekst u cjelini, tj. i u aprakosnim počecima. Da bismo ovo bolje ilustrovali, navešćemo neka dupliranja oznaka za vrijeme, koja su promakla pažnji sastavljača aprakosa, te ih nije ispustio iz tetra-teksta (sa koga je prepisivao) pri uvođenju aprakosne oznake za vrijeme: *vъ ono vrěme*. Stoga se pojavila nepotrebna sintaktička tautologija, kao na pr. u slučajevima:

Lk XIII, 1: Vъ vrěme *ono* prilučiše se něci vъ to vrěme povědajušte jemu . . . ; Lk XXI, 37 Vъ vrěme *ono* běše vъ dne uče isь . . . ; Lk XXIV, 1 Vъ vrěme *ono* vъ jedinu subotu zelo rano pridu ženy na grobь . . . ; Io I, 44 Vъ vrěme *ono* vъ utrěi že dnь vьshotě isь . . . ; Mk II, 23 Vъ vrěme *ono* hoždaše isь vъ subotu skozě sějanija . . . ; Mt XXI, 1 Vъ vrěme *ono* jegda približi se isь . . . i sl.

Isto tako na drugim mjestima aprakosna oznaka *vb ono vrēme* je ispuštena, te na počecima pojedinih čitanja stoji samo vremenska oznaka iz tetra-teksta. Na pr.: Mt XXI, 18 Utro že v̄zvrativ̄ se is̄; Mt XXII, 15 Togda šed̄še farisei . . . ; Io XIII, 1 Prēžde prazdn̄nika pashy . . . , Mt XXVII, 62 V̄ utr̄ni že dn̄ . . . ; Io XX, 1 V̄ jedinu subotu . . . i sl.

Tautologija se javlja i kod upotrebe glagolskih oblika, kao npr.: Lk XXIII, 1 V̄ vrēme ono vedoše isa arhijerei (i) kn̄žnici ljud̄sti i vedoše i k̄ pilatu . . . i slični primjeri prouzrokovani su nepažnjom ili nedovoljnom koncentracijom sastavljača arhetipa Vuk., koji prilikom unošenja aprakosnog početka nije eliminisao pojedine oblike ili dijelove teksta iz tetrajevandjelja, sa kojega je dalje mehanički nastavio prepisivati. Tako je nastao niz primjera sa suvišnim ponavljanjem pojedinih elemenata rečenice, ili, pak, remećenje smisla teksta i nepotrebno dodavanje, koje nije sadržinski povezano sa daljim izlaganjem, kao što je npr. Mt XXV, 14 von̄ že sn̄ člv̄čsky pridet̄ jako že bo člv̄čk̄ othode prizva svoje raby . . . Prve od navedenih rečenica nema u tetrajevandeljima. Na primjerima ove vrste ne bismo se mogli ovdje više ni detaljnije zadržavati,⁵⁶ ali navedeni slučajevi jasno pokazuju da je pri sastavljanju ovoga dijela Vuk. bio upotrijebljen tetra-tekst.

Međutim ovaj tetra-tekst u II d. Vuk. umnogome se razlikuje od tetra-teksta tipa MZ i predstavlja već jednu potpuno novu redakciju prvobitnog ćirilometodskog prijevoda Jevandjelja. Leksičke slojeve u ovoj novoj redakciji tetra pokušaćemo u najkraćim potezima slijediti na primjerima prevedenih i neprevedenih grčkih izraza u Vuk.

Najstariji sloj predstavljaju sačuvani neprevedeni grčki izrazi I redakcije, kao npr.: Mk XIV, 3; Lk VII, 37 alavast̄; Mk XIV, 53 arhijerei; Lk XIII, 14 arhisunagoḡ; Mk XII, 41, 43 gazofilakii, v̄ gazofilakiju; Mk IX, 43 v̄ geonu; Mk XII, 42 lep̄t̄; Lk XXIV, 13 stadi; Io XX, 7 sudar̄ i sl.

Vuk. sadrži sloj prevedenih grčkih riječi, zastupljenih već u Dobrom. i Trn., npr.: Mk XII, 33 s̄žeženii žrtv̄ (= Dobrom., žen̄yh̄ žrtv̄ Trn.) — olokavtomat̄ MZ; Mk XV, 17 bagr̄nicu (= Dobrom., Trn.) — v̄ prap̄r̄d̄ MZ; Mt XVIII, 7 s̄blazn̄, s̄blaznom̄ (= Dobrom., Trn.) — skan̄d̄l̄, skan̄dalom̄ MZ; Mt XVIII,

⁵⁶ Opširnije o ovome problemu v. Žukovskaja, Cit. op., str. 54—76.

6 съблазънаѣтъ (= Dobrom., Trn.: съблазнитъ) — skandalisaetъ MZ; Io XIX, 29 на тръстъ (= Dobrom.) — na vsopъ MZ; na vьsrъrъ Trn. i dr.

Vuk. u ovom prevođenju ide dalje od Dobrom. i slaže se sa Trn.: Lk V, 21 hulu (= Trn.) — vlasfimiјѡ Dobrom. (= MZ); Lk VII, 41 srebrъnikъ (= Trn.) — dinari Dobrom.; Lk X, 34 maslo (= Trn.) — olēi Dobrom.; Lk XII, 10 svētъsъ (= Trn.) — krinъ Dobrom.; Lk XII, 59 mēdъnicu (= Trn.) — trъhъtъ, nad kojim je natpisano u Dobrom. mēdъnicѡ — trъhъtъ MZ (= leptа); Lk 16, 8 domu stroitelē (= Trn.) — ikonoma Dobrom.; Lk XXII, 35 bezъ mēha (= Trn.) — bes piry Dobrom. i sl. Treba skrenuti pažnju da se u većini navedenih slučajeva staroruski aprakosi slažu sa Vuk. i Trn.

Vuk. u nekim prijevodima ide dalje i od Trn., na pr.: Lk XII, 10 hulivъšumu (= Mst., Jur., Dobril., Typ.) — iže vlasvimisaetъ Trn., Dobrom.; Io XVIII, 33 sudište — prētōrъ Trn., Dobrom.; Io XIX, 42 petъka dēlē židovъska — za paraskev'giѡ ijudeiskōę Trn., Dobrom.; Io XII, 3 stъklēnicu masti (= Mst., Dobril.) — litrѡ masti Trn. — litrѡ mira Dobrom. — litrѡ hrizmy MZ; Io XII, 3 ѡt masti blagovonъnyje (= Dobril., Typ.) — otъ vonę mastъnyę Trn. — otъ vonę mirъnyje Dobrom. (= Sav., Ostr., Mst.) — otъ vonę hrizmъnyje MZ itd.

Još više inovacija je provedeno u slavenskim riječima, kako u potiskivanju i zamjenjivanju starijih izraza novijima, tako i u oblasti građenja riječi, ali tome pitanju na ovom mjestu ne možemo više posvetiti pažnju.

Izmjene su izvršene i u sintaksi i u morfologiji. Navešćemo samo neke od njih.

Infinitiv — supin. Zamjena supina infinitivom, kao što je već ranije naglašeno, u II d. Vuk. sprovedena je dosljedno. Tako na pr.: Mt VIII, 29 prišъlъ jesi sēmo prēžde goda mučiti nasъ (... mŏčitъ nasъ M); Mt IX, 13 ne pridohъ pravedъniky prizvati (... prizvatъ M); Mk VI, 46 ide vъ goru pomoliti se (... pomolitъ sę M); Mk IV, 3 izyde sęjei sęjati (... sęatъ M); Lk VII, 24 čъto izydoste ... vidēti (... vidētъ M); Lk XIV, 1 vъnide ... jasti hlēbъ (... hlēba ēstъ M); Lk XIX, 7 vъnide vitati (... vitatъ M); Lk XII, 49 ѡgnъ pridohъ vъvrēšti (... ognē pridъ vъvrēštъ M); Lk XXIV, 29 i vъnide sъ nima ѡblešti (... i vъnide sъ nima obleštъ M); Io XXI, 3 idu rybъ loviti (... lovitъ M) itd. Kao što se vidi iz posljednjeg primjera imenica u genitivu još nije svugdje zamijenjena akuzativom te stoga stoji *rybъ* (genit. pl.) kao vidljivi trag starije supinske konstrukcije.

Dok je upotreba infinitiva u Dobrom. još sporadička, u Vuk. se na svim mjestima, a ima ih preko 20, nalazi infinitiv.

Иже — *іže*. Upotreba *ježe* m. *іže* veoma je rasprostranjena u II d. Vuk.; na pr.: Mk IX, 39 *nikъtože* bo jestъ *ježe* (m. *іže*) stvoritъ silu; Mk IX, 41 *ježe* (m. *іže*) napoitъ vy čašu; Mk XIII, 14 togda *ježe* (m. *іže*) budetъ въ Ijudѣi da bѣgajutъ na gory; Mk XIII, 32 ni angli *ježe* (m. *іže*) sutъ na nbsѣhъ; Lk XXII, 36 *ježe* (m. *іže*) imatъ skrovište da vъzъmetъ . . . . *ježe* (m. *іže*) ne imatъ da prodastъ rizō svoju . . . Mk XIII, 2 i sl. Sreću se i primjeri obrnute zamjene *іže* m. *ježe*: Mk XII, 42 vъvъgъže dvѣ lepъtѣ *іže* (m. *ježe*) jestъ konъdratъ; Mk XI, 23 i budetъ jemu *іže* (m. *ježe*) ašte rečete; i ne imatъ ωstati zde kamenъ na kameni *ježe* (m. *іže*) ne imatъ razoriti se; Lk XXII, 37 da skonъčajetъ se ω mnѣ *іže* (m. *ježe*) sъ bezakonъniki vъmѣni se i *ježe* (pravilno!) bo ω mnѣ konъčinu imatъ i sl. Interesantno je konstatovati da se pojava miješanja relativne zamjenice *іže* sa *ježe* i obrnuto već javlja u Dobrom. (Jagić, str. 77), a nju isto tako dobro poznaje i Trn. (Valjavec, Starine XX, str. 176—177); vrlo vjerojatno da je to karakteristična crta i drugih tekstova punih aprakosa.

Svi pojedinačni ili malobrojni primjeri, koje smo navodili u analizi I d. Vuk. kao slučajna odstupanja od tetra-teksta tipa MZ, u II d. Vuk. sprovedene su više manje sistematski, ili su, pak, izražene u znatno većoj mjeri nego u I d. Vuk.

Slaganje kod upotrebe singularis-pluralis usamljenih primjera iz I d. Vuk. ovdje nalazi svoju potvrdu, kao npr.: Mk II, 23, 24 vъ subotu — vъ soboty MZ; Io XX, 1 vъ jedinu subotu — vъ edinō že sobotъ MZ i sl.

Mlađi oblici deklinacije u tekstu Simeona su mnogobrojniji. To bi bili npr.: genit. sg. na *-e* (isp. Vrana, str. 62—63) kod a-deklinacije; genit. sg. na *-i* kod suglasničkih osnova na *-n*, *-s* sred. roda (Vrana, str. 62); nom. pl. im. m. r. na *-ije* (Vrana, 62). Kod pridjeva dat. sg. m. r. na *-omu* (Vrana, 63) i sl., o čemu je bilo ranije riječi.

U konjugaciji isto tako pored uniformisanog nastavka *-ta* u 3. l. duala i *-my* u 1. l. praes. (primjeri kod Vrane, str. 60), a što je karakteristično i za I d. Vuk., sreću se i noviji oblici, kao npr.: nastavak *-šъ* u 2. l. sg. praes. *dvižešъ* 64b4; u 3. l. sg. praes. gl. *byti* neko-liko se puta javlja samo *je* 63g14, 20; 187d13; ili uopće javlja se ponekad ispuštanje *-tъ* u 3. l. sg. i pl. praes., na pr.: unyvaje 44g16 i sl.⁵⁷ Navedeni mlađi oblici mogli bi pripadati i srpskom prepisivaču; oni su veoma rijetki s obzirom na veličinu II d. Vuk.

⁵⁷ Na ove oblike skrenuo je pažnju još Kuljbakin, Cit. op., str. 1168.

Međutim ono što mnogo više pada u oči u Simeonovom tekstu, a javljalo se u manjoj mjeri i u I d. Vuk., to je gubljenje nekih arhaičnih oblika i vremena iz glagolske sisteme.

Tako npr., iako se još čuvaju u relativno velikom broju kraći oblici akt. part. pret. kod gl. IV Leskienove vrste (tipa *kuplъ* 174gl i sl., isp. Vrana, 60—61), oni su već bili potpuno nerazumljivi, što pokazuje njihova sporadička zamjena aoristom, na pr.: *zaprěti* m. *zaprěštъ* 88b6, *pristupi* m. *pristuplъ* 161d25 i dr. U protivnom, da su se osjećali u jeziku još kao participi, bili bi sigurno zamijenjeni mlađim oblicima na *-ivъ*, kao što to već zatičemo i u nekim stsl. spomenicima MZ i Sav., a osobito su mnogobrojni u Sup.

Prezent — *aorist*. Kao i u I d. Vuk., i u tekstu Simeona aorist je ponekad zamijenjen prezentom, npr. *stvoritъ* 30a1 — *sъtvori* MZG; *spsetъ* 85d1 — *spse* MZG; *narečestъ* se 175b24 i sl. (isp. Vrana, 56). Ovo dodavanje nastavka *-tv* u 3. l. sg. aorista ukazuje da taj oblik aorista više nije bio dovoljno determiniran u jeziku onoga prepisivača, u glagolskoj sistemi kojega je aorist bio na putu da se izgubi, ili je možda već i bio eliminisan. To je moglo biti samo u jeziku ruskog pisara.⁵⁸

Imperfekat na -tv. Što se tiče imperfekta, zadržaćemo se samo na oblicima 3. l. sg. i pl. sa nastavkom *-tv*, kao jednoj od karakterističnih crta II d. Vuk., naročito druge polovice Simeonovog teksta. Brojnost primjera (oko 40 Vrana, 60) imperfekta na *-tv* upućuje na to, da se oblici imperfekta uglavnom više nisu osjećali u jeziku jednog od prethodnih prepisivača posljednjeg dijela Vuk. Da bi pojačao izražajnost nedovoljno razumljivih oblika imperfekta i nekako ih determinirao, pisar im dodaje prezentski nastavak *-tv* u 3. l. sg. i pl. Ovo je jedan od vrlo izrazitih rusizama u Vuk. Poznato je da je imperfekat vrlo rano izgubljen u ruskom jeziku, ne kasnije od XII v.⁵⁹ Najstariji oblik imperf. na *-tv* javlja se već u Ostr. *muždašetъ*, u Arh. su ovi oblici već mnogo češći, kao i u Jur. i dr. spom. XII v., kako sjevernoruskim, tako i južnoruskim, te se to može smatrati općeruskom pojavom.⁶⁰ Od 35 primjera imperf. na *-tv* u Vuk. našli smo 22 primjera na *-tv* i u G. Svakako za staroruske tekstove punog aprakosa treba pretpostaviti još veću rasprostranjenost i brojnost oblika na *-tv* u 3. l. sg. i pl. imperf.

⁵⁸ Соболевский, Лекции..., стр. 208—211; Дурново, Очерк истории..., стр. 327.

⁵⁹ Соболевский, Лекции..., стр. 208; Дурново, Очерк истории..., стр. 326.

⁶⁰ Соболевский, Лекции..., стр. 142.

Posebnu pažnju zaslužuje oblik *vědě*, koji Vrana pribraja novijim glagolskim oblicima (str. 60). U formi *vědě* očuvala se medijalna forma perfekta, koja se kao usamljeni perfektni oblik nadovezala na atematski prezent.⁶¹ U stsl. tekstovima *vědě* se upotrebljava naporedo sa oblikom *věmь* za 1. l. sg. Kao što je već konstatovano, oblik *vědě* je uglavnom potisnut iz tetrajevandjelja,⁶² ipak se još sreće u Z: Mt XXV, 12 i Lk XIII, 25 *vědě*, u G: Mt XXVIII, 5 *vědě*, a javlja se *vědě* i na dva mjesta u Dobrom. (Jagić, 67). U kratkim aprakosima *vědě* se nešto bolje čuva, tako Sav., Ostr. imaju: Mt XXV, 12, Lk XIII, 25 i 27 *vědě*, dok As. samo: Mt XXVIII, 5 slažući se ne samo sa G, već i sa Rejm. jev.; Sav. 112 ima još i: Mt XXVI, 70 *vědě*.⁶³ Interesantno je da Vuk. ima najviše sačuvanih primjera sa oblikom *vědě*, naišli smo na njega na 7 mjesta: Mt XXV, 12; XXVI, 70; XXVIII, 5; Mk XIV, 71; Lk XIII, 25 i 27; XXII, 60. Prema podacima kod Amfilohija vidi se da oblik *vědě* poznaju i drugi tekstovi punog aprakosa. Tako Jur., Mst., Dobril., Typ. i Arh. imaju: Mt XXVI, 70 *vědě*, a Jur., Mst., Dobril., Typ., Sym.: Mk XIV, 71 i Lk XXII, 60 *vědě*. Mada nemamo mogućnosti provjeriti i sva ostala navedena mjesta u staroruskim aprakosima, teško bi bilo ne smatrati oblik *vědě* za karakterističnu osobinu osnovne redakcije punog aprakosa.

Kontrahovani oblici ovdje se razumljivo sreću u mnogo većem broju, ali zahvataju iste morfološke kategorije kao i u I d. Vuk.: imperfekat, akt. part. praes. i pret., pridjeve i vrlo su interesantni kod imenica u nom., dat. i osobito u loc. sg., na pr. ω učeni 35b24-25, 57b13-14, vь točeni 65g20, ω veličestvi 101b1-2 i mnogo dr. U daljem proučavanju Vuk. ovi oblici zaslužuju posebnu pažnju, oni će, kako nam se čini, pomoći pri određivanju preciznije lokalizacije jednog od aprakosnih predložaka Vuk. jev.

Zajednički sloj čitavog spomenika čine i duži oblici pridjeva i participa, koji su u II d. Vuk. brojniji, na pr. zlyi 107b22; slěpyi 120g3; imyi 102d20, 107b4, padyi 109g23 i sl. (isp. Vrana, 64—65). Ovi složeni oblici pridjeva i participa u Vuk. isto tako dobivaju svoje opravdanje u postojanju jednog staroruskog aprakosnog pred-

⁶¹ Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942, str. 22.

⁶² K. Horálek, *Ev. a čtveroevangelia*, str. 15, gdje se on poziva na van Wijka i Dielsa, koji smatraju da prvobitni slavenski prijevod još nije znao za oblik *vědě*.

⁶³ Važno i interesantno je naglasiti da se u Sav. oblik *vědě* dosljedno javlja u »homilitičkim« dijelovima teksta, tako navedeno *vědě* u Mt XXVI, 70 prisutno je samo u Sav.¹¹², dok isti stih u Sav.⁹⁸ sadrži *věmь*, kao i u tetra-tekstu. As. i Sav. čuvaju još i u Mk I, 38: *propovědě*. Oblik *vědě* češće se javlja u Sup.

loška, gdje su oni morali već biti sprovedeni u znatno većem broju u odnosu na njihovu prisutnost u MZ. U neku ruku to potvrđuje i G, ali prava slika će se dobiti tek pri poređenju sa tekstom staroruskog aprakosa.

*

Još mnogo više nego u morfologiji ove izmjene su se odrazile u fonetici, odnosno u ortografiji Vuk. jev., kao jezičkoj zoni najviše podložnoj promjenama, bilo pri svakoj novoj recenziji teksta, bilo pri svakom slijedećem prijepisu u istoj ili novoj jezičkoj sredini, tj. redakciji. U zavisnosti od toga razlikujemo dvije vrste ovih promjena: spontane — nesvjesne i organizirane — svjesne. Međutim, dok se leksičke i sintaksičke, a dobrim dijelom i morfološke crte mijenjaju samo u okvirima određenih recenzija čitavog spomenika, dotle se fonetske crte mijenjaju stalno; pri svakom ponovnom prepisivanju unose se u većoj ili manjoj mjeri u zavisnosti od više faktora, kako objektivnih, tako i subjektivnih. Dakle, pokušaćemo utvrditi na osnovu ortografije osnovne fonetske karakteristike, koje će, kao najmnogobrojniji podaci, jasnije i uvjerljivije pokazati kakve jezičke pripadnosti su nataloženi slojevi ovoga spomenika; pružiće jače dokaze da je predložak, neposredni ili posredni, Vuk. jev. pripadao ruskoj redakciji. Na to dosada sa većom ili manjom sigurnošću ukazuje i niz sintaksičko-morfoloških i leksičkih crta, koje smo mi tretirali uglavnom kao osobine punog aprakosa.

Grafijsko šarenilo i velike razlike i nedosljednosti u ortografiji zatičemo već u spomenicima ćirilometodske redakcije, što je uslovljeno daljim razvitkom stsl. jezika s jedne strane, kao i različitom dijalekatskom pripadnošću pojedinih rukopisa — s druge. Ipak kao polaznu bazu ne ćemo uzimati rekonstruirani, idealni ćirilometodski fonetsko-fonološki sistem, već stanje koje zatičemo u najstarijim sačuvanim spomenicima i dalja odstupanja od njega.

Da bismo odredili kojoj je slavenskoj redakciji pripadao jedan od predložaka, a možda i neposredan predložak Vuk., poći ćemo utabanim stazama, od najkarakterističnijih slavenskih grafija — jusova.

Na osnovu slučajno sačuvanih tragova u I d. Vuk. može se rekonstruirati upotreba jusova u predlošku, sa kojega je posredno ili neposredno Vuk. jev. prepisano. U tekstu najarhaičnije ruke (III) sreće se **Ѧ** u riječima: *въ ladiq* 10a20; *duhaqštu* 10a25; *dělaqšte*

10g15 i *prěbyvaqšteę* 10g17, što bi ukazivalo da se **Ж** javljalo ne samo poslije suglasnika, već i m. **ІЖ** tj. na vokalskom početku i u postvokalskoj poziciji. To bi potvrđivala i upotreba paralelnih grafija malog jusa: *divite s*△ 8g14; *dive s*△ 10g9 i *držasta s*△ 3a24 (izgleda da je to posljednje △ prepravljeno u e, ali ono se još uvijek nazire) — △ samo poslije konsonanata; *prěbyvaqšte* △ 10a17, ovdje se **Ѡ** javlja kao antisrbizam, koji je mogao nastati samo po ugledu na upotrebu **Ѡ** u istoj takvoj postvokalskoj poziciji. Isto tako ne nalazimo tragove miješanja ovih nazalnih slova u predlošku. Znači da je on bio u svojoj osnovi staroslavenski. Njegovu veliku starinu osobito potvrđuje prisustvo obje grafije △ — e i **Ѡ** — je, koje sadrže i stsl. ćirilski spomenici Sav., Hiland. 1. i Sup., ali posljednji upotrebljavaju i dvije grafije za nazal zadnjeg reda, naime **Ж** — o, **ІЖ** — jo. Međutim upotreba *ju* (**Ю**) u riječima: *jutrobu* 5a20, *ēju* 3a23, *wtstoeštuju* 3a14, *vъ Galilěju* 4b24, *prěbyvajušta* 9g5 itd. upućuje na to da je **ІЖ** postojalo, ako ne u neposrednom, onda sigurno u jednom ranijem predlošku, u početnoj i postvokalskoj poziciji, inače se ne bi moglo tako dosljedno pojaviti *ju* (**Ю**) u istoj poziciji u Vuk. Jasno je da se u predlošku **Ж** upotrebljavalo isključivo poslije konsonanata, pa čak i poslije palatala, kao: *zemlu* (acc. sg.) 6a15, *glagolu* (1. l. praes.) 10g10-11, *sъlu* (1. l. praes.) 6d8, *vъ nuže* 8d16, 10b10, *prijemlušte* 9d5 i sl. Ovo bi bilo odstupanje u odnosu na stsl. ortografiju, gdje se palatalnost *l* i *n* (vrlo rijetko i *r*) grafijski obilježava, bilo specijalnim nadrednim znakom, bilo j-ligaturama.

Navedeni sačuvani primjeri (*vъ ladię*, *dyhaqštu*, *dělaqšte* i *prěbyvaqšteę*) pokazuju da je **Ж** takođe moglo biti upotrijebljeno u postvokalskoj poziciji, što bi značilo da se **Ж** miješalo sa *ju* (**Ю**), ako ne i sa *u* (*oy*) u predlošku I d. Vuk. Na taj način postaje opravdana njegova pojava m. očekivanog *ju* (< **ІЖ**). Predložak koji je naporedo upotrebljavao *u* i *ju* sa **Ж** i **ІЖ** kao dublete mogao je biti samo ruski (a ne srednjomakedonski ili srednjobugarski). Za pisare ruskih spomenika **Ж** i **ІЖ** su imali istu vrijednost kao i *u* i *ju*. U čitavom nizu ruskih spomenika, kako je to pokazao Durnovo, o i jo se miješaju, osobito o se poistovjećuje ne samo sa *u*, nego i sa *ju*.⁶⁴

Samo se tako može objasniti i pisanje *u* m. etimološkog *ju* (**Ю**) poslije *l*, *n*, *r*. U I d. Vuk. prevladavaju primjeri: *sъbludaješi* 7d1,

⁶⁴ Н. Н. Дурново, Русские рукописи XI и XII вв. как памятники стсл. языка, ЖФ IV (1924), Бгд., стр. 87—88.

възлюбише 8a4-5, *учителу* 9g19 i sl., ali ni primjeri sa *ju*: *ljubove* 9g19 i *ljubitъ* 8b14 ne predstavljaju iznimke, već samo čuvanje starije stsl. ortografije. Ovim i grafijsko dvojestvo imenice *iudei* (5 puta) i pridjeva *iudeisky* (2 puta) sa *u m. ju*, sa naporednim *ijudei* (3 puta) i *ijudeisky* (2puta), kao jedanput *judeisku* sa samim *ju* na početku — dobiva svoje opravdanje.

Isto tako pretpostavkom o prvobitnom ruskom predlošku postaje razumljivo i kolebanje u pisanju grupa *-lu-* i *-lju-*, *-nu-* i *-nju-* (na pr. *glagolu* 5a12, 23, 8b8, *sъlu* 6d8, *volu* 9a5, *plunu* 20d7, *lubili* 16g17, *upodoblu* 36g13, *zemlu* 62g23, *ludie* 176a11-12, *въ нуѣ* 3d5 i sl., i obrnuto: *sъljušajutъ* 20a22-23, *sljuhu* 23a10, *ljuna* 55b22, *ljukavo* 94d11, *velъbljudi* 152d15 i sl.), kao i svi primjeri, gdje se *ju* javlja poslije nepalatalnih konsonanata, naročito često *ju* je napisano poslije *d* kod IV pisara (na pr.: *gredjutъ* 20a16, *obidju* 20a2, *otkudju* 21g14, 17, *pridju* 17b26, *vodju* 17a12, *idju* 15d9, 15 i sl.). U jednom od predložaka, a možda i neposrednom predlošku Vuk., *o* i *jo* upotrebljavani su u značenju *u* i *ju*, pa su se i u pisanju međusobno vrlo često zamjenjivali. Takvu mješovitu upotrebu ovih grafija, kao što smo rekli, sadrže samo staroruski spomenici.

Prisustvo grupa *-la-*, *-na-*, *-ra-*, pa čak i *-sa* (vsa) kod svih pisara Vuk. ne može takođe pripadati posljednjem jezičkom sloju, tj. govoru srpskih prepisivača spomenika. Pojavu ovih grupa u ortografskim sistemima srpskih spomenika sasvim je uvjerljivo objasnio još A. Belić — preuzimanjem iz ruskih izvora. Poredeći ortografiju djela Kirila Turovskog, koja su bila prepisana srpskom redakcijom neposredno sa ruskog originala, Belić je utvrdio da je rusko **Ѣ** iza suglasnika »Srbin prepisivač, znajući da tu to **Ѣ** ne predstavlja *e*, zamjenjivao prostim *a*.«⁶⁵ Možda bi još bilo tačnije reći da je srpski prepisivač ovo *a* direktno preuzeo iz svoga ruskog predloška, u kome su se *a*, a ponekad i *ja* miješali sa **Ѣ**, kao što je to bio slučaj i sa **Ѧ** i *ja*, odnosno to su takođe bili grafijski dubleti u ruskim spomenicima.⁶⁶ — U konkretnom slučaju, predložak I d. Vuk. se tu i tamo još služio starijom stsl. grafijom **Ѧ** u poziciji poslije suglasnika, ali ju je sigurno miješao sa grafijom ruskog refleksa nazala pred. reda, sa *a*, koje je nesumnjivo prevladavalo u predlošku. Samo

⁶⁵ А. Белић, Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика, (Посебна изд. СКА, кн. СХІV), Светосавски зборник I, Бгд. 1936, стр. 35.

⁶⁶ Н. Н. Дурново, ЈФ IV, стр. 89—91.

su ovako, čisto vještački, grafijskim putem dobivene grupe *-la-*, *-na-*, *-ra-*. One nisu bile svojstvene srpskom izgovoru, već predstavljaju preuzimanje tuđe grafijske norme, u ovom slučaju ruske. Navedene grupe gotovo isključivo prevladavaju na prvih 10 l. kodeksa, dok se kod pisara i starca Simeona naporedo sa njima upotrebljavaju i starije *-lě-*, *-ně-*, *-rě-*, koje u ovim predlošcima ipak pretežu.

Treba istaći da se u Simeonovom tekstu mogu naći, mada vrlo rijetki, i pravi grafijski rusizmi, kao na pr. *množaišaja sili jeho* 36d3-4 m. starijeg *mъножішѣје* MZ. Još interesantniji primjer u ovom pogledu predstavlja *težetelije* 74b2, gdje se *e* poslije *ž* moglo pojaviti samo preko ruskog *тѣжѣтеле* G, budući da je *težatele* u MZ i sl.

Jusovi u predlošku starca Simeona. Svi dosadašnji ispitivači Vuk. pokušavali su objasniti relativno velik broj sačuvanih **Ѡ** i **ѡ**. Grafija **Ѡ** javlja se u svega nekoliko primjera u II d. Vuk., gdje predstavlja usamljene ostatke još stsl. grafeme **Ѡ**. Tragovi **Ѡ** su neznatni. Samo primjer **Ѡ** (acc. sg.) 100b16 pripada stsl. predlošku, dok je u riječi **Ѡ**že 29d26, 63a16 **Ѡ** upotrijebljeno mjesto *u*, te je ova dva primjera Simeon najvjerojatnije mogao preuzeti iz ruskog predloška. Ova minimalna odstupanja pokazuju da se **Ѡ** u predlošku Simeonovom pravilno upotrebljavao, te je već tamo bio zamjenjivan sa *u*, uz pojedine rijetke slučajeve nepravilnog miješanja (kao ože m. uže). Ostaje još da se utvrdi iz kakvog je predloška Simeon mogao preuzeti tako velik broj **Ѡ** i **ѡ** (Vrana je nabrojao oko 200 primjera) i zašto ih je zadržao ne zamijenivši ih sa odgovarajućim glasovima svoga jezika, kao što je to inače činio u ostalom dijelu rukopisa?

Već samo prisustvo jotovanog malog jusa **ѡ** nameće izvjesno rješenje, točnije eliminiše mogućnost pretpostavke da je predložak Vuk. mogao biti srednjomakedonski odnosno srednjobugarski (isp. Dobrom., Slep. i Ohrid. apostol, Grigorovičev parim. i sl.). Isto tako pisanje **Ѡ** poslije suglasnika i **ѡ** poslije samoglasnika nije moglo biti sprovedeno od strane Simeona kao »privremeno, kompromisno rješenje između starijeg načina pisanja, u kome su dolazila nazalna slova **Ѡ**, **Ѡ** i **Ѡ** i novijega, u kojemu takvih slova nije bilo« (Vrana, 40), jer u tome slučaju ono ne bi bilo sprovedeno djelomično, samo u izvjesnom broju primjera, već bi bilo primijenjeno na onaj mnogo veći broj slučajeva u cijelom tekstu. Još manje je ovu jotovanu ligaturu **ѡ** Simeon mogao samoinicijativno uvoditi prema upo-

trebi jotovanih *ja* i *je*, kako pretpostavlja Vrana, kad je ona već odavno postojala u ćirilici.⁶⁷ Zajedno sa ostalim specifičkim osobitostima grafije, i jotovani mali jus **IA** Simeon je preuzeo iz svoga ruskog predloška. Upotreba **А** poslije konsonanata i **IA** poslije vokala jedna je od osnovnih karakteristika grafijske norme ruske redakcije, kako to svjedoče najstariji ruski spomenici, kao Ostr., Turovsko jev., Novgorod. 1., Slova Kirila Jerusalimskog XI v., Putjatin minej i dr.

Koji su bili razlozi da je starac Simeon sačuvao u svome tekstu tako velik broj primjera sa **А** i **IA**. Prema Vraninu računanju, u oko 25 slučajeva **А** i **IA** stoje na mjestu starijeg *ę* i *je*; u oko 75 primjera — na mjestu *o* i *jo*, dok u oko 100 primjera **А** dolazi na mjestu *o* iza nepalatalnih suglasnika. — S obzirom na dužinu Simeonova teksta (160 l.) broj etimološki sačuvanih jusova (oko 25) toliko nas ne iznenađuje, nego samo upućuje na to da je neposredni predložak, sa koga je starac Simeon prepisivao, sadržavao **А** i **IA** u vrlo velikom broju, koji je Simeon znatno smanjio, zamijenivši ih sa *e*. Jasno je da ovi etimološki jusovi pripadaju najstarijem jezičkom sloju, koji se nataložio u tekstu II d. Vuk. Znatno veći broj primjera (oko 75) sa zamjenom etimoloških **Ж** i **ИЖ** sa **А** i **IA** bio bi razumljiv kao uobičajena srednjomakedonska zamjena jusova kada bi istovremeno postojali i primjeri obrnute zamjene **А** i **IA** sa **Ж** i **ИЖ**, ili bar daljom zamjenom njihovi krivo dobiveni refleksi, tj. *u m.* očekivanog *e*. Međutim na svih 160 listova teksta Vrana je našao samo 4 primjera takve zamjene *u m. e*, od kojih mogu biti prihvaćena samo 2 primjera⁶⁸, dok za obrnutu zamjenu *e m. u* navodi 7 slučajeva (Vrana, 38), od kojih je 6 moglo biti shvaćeno kao akt. part. praes. i 1 — kao 3. l. sg. praes., pa ih je vjerojatno tako shvativši i Simeon zamijenio sa *e*. Međutim preostalih 6 primjera⁶⁹ ovakve zamjene sa *e m. u*, a koje Vrana tumači krivom interpretacijom teksta ili gramatičkog oblika (str. 38), unio je u tekst Simeon nesvjesno, nepažnjom pri mehaničkoj zamjeni **А** sa *e*. Da mu je nje-

⁶⁷ Prvi put se sreće na kaligrafskim keramičkim pločicama iz posljednje četvrti X v.: seǰA. — V. snimak kod V. Ivanove: Надписът на чъргубия Мостич, София, 1955, табл. 16.

⁶⁸ Primjer *prityču siju* (41d 2—3) pravilan je i slaže se sa As., gdje ta-kođe stoji acc. sg. (Mt XIII, 53), dok *prityču jęgo* (51b 8—9) u Mt XXI, 45 odgovara obliku acc. sg. u tetrama, pridjevi koji prate ovu imenicu to neposredno pokazuju.

⁶⁹ Lk XVII, 33 *duše svoje* (105d 12) pravilno stoji genit. sg. poslije glagola *vъzyštety* i slaže se sa MZG; Lk XX, 19 *prityče sije* (109d 10—11) oblički je pravilan i slaže se sa zamjenicom; mogao je isto tako biti unijet iz predloška, koji je na tom mjestu imao acc. pl.; MG imaju acc. sg. *prityčę sijo*.

govo jezičko osjećanje dozvoljavalo, Simeon bi tu zamjenu učinio i u svih 75 takvih slučajeva. Sve to govori da Simeonu nije bilo lako, da je mnogo puta bio u nedoumici i da se kolebao u kojim slučajevima da zadrži **Ѧ** i **Ѣ** ne shvaćajući njihovu grafijsku opravdanost, pa ih je često ostavljao i tamo gdje ih je trebalo zamijeniti sa e. Stoga se u tekstu javlja i tako velik broj sačuvanih etimoloških **Ѧ** i **Ѣ**. Dakle, ako bi se i pored ove velike nesrazmjernosti: postojanja oko 75 riječi sa zamjenom **Ѧ** i **Ѣ** sa **Ѧ** i **Ѣ** i nijednog sačuvanog obrnutog primjera, za pojavu čega su isto tako postojali uslovi,⁷⁰ prihvatilo tumačenje Vrane da su ovi primjeri preuzeti iz srednjomakedonskog predloška, onda bi se moralo pretpostaviti da je to bio takav srednjomakedonski tekst, u kome se **Ѧ** etimološki pravilno upotrebljavalo, a **Ѧ** je u izvjesnom broju slučajeva (oko 75) u već poznatim pozicijama prelazilo u **Ѧ**. Ta pretpostavka ne odgovara normama XII stoljeća.⁷¹ Stoga i objašnjenje navedenih primjera pomoću pretpostavke o srednjemakedonskoj zamjeni jusova ne izgleda ubjedljivo (str. 39).

Posljednja grupa primjera (oko 100) sa zamjenom **Ѧ** sa **Ѧ** poslije nepalatalnih suglasnika nesumnjivo predstavlja najveći problem u grafiji Vuk. jev. uopće, koji do danas nije dobio svoje rješenje. Takvu vrstu zamjene ne poznaju ni srednjomakedonski, ni srednjobugarski spomenici. Ova pojava takođe mora biti usko povezana najvjerojatnije za posljednji predložak Vuk. uz razumljivo čuvanje tragova iz prethodnih. Da posljednji Vuk. predložak nije mogao biti srednjomakedonski tekst, pokazuje, kao što smo vidjeli, odsustvo uobičajene zamjene **Ѧ** sa **Ѧ** u čitavom nizu morfoloških oblika, što bi uslovlilo i pojavu znatno većeg broja primjera sa pisanjem u m. e, te bi i čitava slika odnosa sačuvanih jusova u takvom tekstu bila drukčija. Ali protiv toga govori i tako velik broj pravilne zamjene **Ѧ** sa u. Svega 2 usamljena primjera zamjene **Ѧ** sa **Ѧ**: *възлежуштиѣ* (182d2-3) i *възидажу* (172b16-17) (kod posljednjeg Kuljakin pretpostavlja mogućnost najprostije zamjene mjesta **Ѣ** i **Ѣ**: *възидажу* je m. *възидажу* jо, str. 1145) dopuštaju da se pretpostavi da je južnoslavenski predložak, koji je morao poslužiti kao baza Vuk., bio najvjerojatnije staroslavenski. Teško je reći da je mogao biti mlađi nego što su to sačuvani stsl. spomenici, koji takođe sadrže

⁷⁰ Pozicija u kojima je dolazilo do zamjene e sa o bilo je mnogo više od onih u kojima je o prelazilo u e; isp. u Dobrom., Jagić, str. 26—35.

⁷¹ Na ovom mjestu ne možemo se detaljnije zadržavati na upotrebi jusova u srednjomakedonskim i srednjobugarskim rukopisima, jer to zahtijeva poseban studij sa revizijom nekih dosadašnjih stavova.

sporadičke primjere ovakvog miješanja jusova (As., Sav., Z i dr.). U tome stsl. predlošku, kako je to već pretpostavio Kuljbakin imajući u vidu srednjobugarski predložak, grafija **Ж** je bila vrlo slična **А**, pa ih je teško bilo razlikovati (Kuljbakin, str. 1146), odnosno **Ж** je često potpuno ličilo na **А**, pa ga je tako slijedeći pisar pri prepisivanju i pročitao kao **А**, a pošto je mali jus -**А** postojao i u njegovom ortografskom sistemu i upotrebljavao se poslije konsonanata, stoga ga je i ovaj, najvjerojatnije ruski prepisivač, upotrijebio u svakoj postvokalskoj poziciji. Na taj način se javio i niz slučajeva (oko 100) sa pisanjem **А** poslije nepalatalnih konsonanata, što je nastalo kao čista ortografska greška, koja nije mogla etimološki odgovarati ni stsl. predlošku, niti živom izgovoru ruskog pisara. Razumljivo da starac Simeon nije mogao dalje zamjenjivati ove pogrešno stavljene **А** i **ІА**, jer se tome protivio sadržaj teksta, pa ih je ostavio netaknute u svome rukopisu. Tako bi dobili svoje objašnjenje i svi primjeri, gdje su se **А** i **ІА** javili poslije palatala i jote u postvokalskoj poziciji m. etimoloških **Ж** i **ІЖ** (oko 75 prim.).

Uopće osnovna slabost hipoteze o utjecaju predloška srednjomakedonskog tipa je u tome, što sve tipične osobine makedonske redakcije na području zamjene jusova-nazala i njihova miješanja sa poluglasovima i vokalima idu u XIII v. i zato rađaju asocijaciju »filius ante patrem«.

U svakom slučaju, samo ako se prihvati postojanje ruskog predloška u osnovi Vuk., navedeni slučajevi zamjene **Ж** sa **А** poslije nepalatala mogu biti objašnjeni, a isključiva zamjena **Ж** sa **А** iza palatala postaje razumljivija.

Pisanje grupe je poslije konsonanata usko je vezano za gore navedenu upotrebu jusova, npr.: pjeKyи se 35d20-21, прједутъ 35d27-28, ѿвѣсѣтъ 47a9-10, аштѣ 47g12 i sl. (Vrana, 35). Ovakvu upotrebu ligature *je* stsl. spomenici ne poznaju, jer je u njima već vrlo rano došlo do depalatalizacije sistema konsonanata. Zapravo u njima se grupa *je* pisala još jedino poslije *l* i *n*, nešto rjeđe i *r*, koje je takođe vrlo rano u većini južnoslavenskih dijalekata otvrdlo; ili se, pak, nad njima, kao što je već spomenuto, upotrebljavao specijalni nadredni znak za mekoću.⁷² Pisanje *je* poslije ostalih suglasnika mogao je unijeti samo onaj pisar koji nije pravio razliku između *e* i *je*, za koga su stsl. grafije *-le-* i *-lje-*, *-ne-* i *-nje-*, *-re-* i *-rje-*

⁷² O ovome problemu opširnije v. u mome radu: Još jednom o hronološkom primatu glagoljice, »Slovo« 15—16 (1965), str. 44—46.

imale istu vrijednost, te je on prema njima (tj. prema stsl. *lje*, *nje* i *rje*) pisao ponekad *je* i poslije drugih suglasnika, koji su u njegovom jeziku morali biti meki.⁷³ Dakle, jasno je da to nije mogao napisati Simeon, kako misli Vrana (str. 35), niti uopće neki od južnoslavenskih pisara, već jedino ruski pisar.

Isto tako i obrnuto: svi slučajevi pisanja nejotovanog *e m. je* (na početku riječi, u postvokalskoj poziciji, kao i poslije *l'*, *n'* i eventualno i *r'*) mogli su se pojaviti u Vuk. iz njegova ruskog predloška.

Opsežnost materijala primorava nas da se na ovome zaustavimo. Sve ostale mnogobrojne fonetske crte mogu biti promatrane samo u sistemu, tj. u sklopu sa navedenima. Pri takvoj analizi vrlo je vjerojatno da će biti teško najveći broj fonetskih crta pripisati srpskim prepisivačima spomenika, a još manje tretirati ih kao općenite tendencije u razvoju Raške grafijske škole ili — u slučaju Vraninog IV pisara — Zetske škole.

Poslije svega iznesenog, čini nam se nemoguće o Vuk. jev. govoriti kao o djelu autohtone srpske književnosti u okviru Raške škole, u prvom redu zato što je to kanonsko djelo tradicionalnog sadržaja, usko vezano za evoluciju slavenskog prijevoda Jevanđelja i postupnosti njegovih redakcija. Držimo da se pri daljem njegovom izučavanju mora više pažnje posvetiti njegovom mjestu u okviru redakcije punog aprakosa, koje se postanak na ruskom terenu poslije posljednjih istraživanja Žukovske teško može osporiti.

SPISAK KRATICA SPOMENIKA

Arh.	— Arhangeljsko jevanđelje, strus. iz 1092. god.
As.	— Asemanovo jevanđelje, stsl. XI v.
Brest.	— Brestovo jevanđelje XV v. № 2 (v. kod Amfilohija).
Cloz.	— Kločev zbornik, stsl. XI v.
Dobrejš.	— Dobrejševo četvoroevanđelje, bugar. XIII v.
Dobril.	— Dobrilovo jevanđelje, strus. iz 1164. god.
Dobrom.	— Dobromirovo četvoroevanđelje, maked. iz početka XII v.
G	— Galičko četvoroevanđelje, strus. iz 1144. god.
Hv.	— Hvalov bogomilski zbornik, bosanski iz 1404. god.
Jov.	— Makedonsko jevanđelje na pop Jovan XII—XIII v.
Jur.	— Jurjevsko jevanđelje, strus. 1117—28. god.
Karp.	— Karpinsko jevanđelje, bugar. iz 2/4 XIV v.
Kijev. Bibl.	— Kijevska biblija, rus., štampana 1788. god.

⁷³ Isp. A. Belić, Učešće sv. Save..., str. 28.

- Konst. — Konstantinopoljsko četvorjevanđelje iz 1383. god. (prema Voskresenskom rkp. IV redakcije)
- M — Marijinsko četvorjevanđelje, stsl. XI v.
- Mir. — Mirosavljevo jevanđelje, srpsko 1180—90. god.
- Mst. — Mstislavovo jevanđelje, strus. do 1117. god.
- Nik. — Nikoljsko četvorjevanđelje, bosansko iz XIV v.
- NZ Aleks. — Novi zavjet sv. Aleksija, strus. XIV v. (prema Voskresenskom rkp. III redakcije)
- Ostr. — Ostromirovo jevanđelje, strus. iz 1056—57. god.
- Ostr. Bibl. — Ostroška biblija, rus., štampana 1571. god.
- Put. — Putnensko jevanđelje, strus. XIII v.
- Rejm. — Rejmsko jevanđelje, strus. XI v.
- Sav. — Savina knjiga, stsl. X—XI v.
- Sć. — Srećkovićevo četvorjevanđelje, bosansko XIV v.
- Sij. — Sijsko jevanđelje, strus. iz 1339. god.
- Sup. — Suprasaljski zbornik, stsl. XI v.
- Sym. — Simonovo jevanđelje, strus. iz 1270. god.
- Šaf. — Šafarikovo četvorjevanđelje, bugar. XIV v.
- Trn. — Trnovsko četvorjevanđelje, bugar. 1273. god.
- Typ. — Tipografsko jevanđelje, strus. XII v.
- Vrač. — Vračansko jevanđelje, bugar. XIII v.
- Vuk. — Vukanovo jevanđelje, srpsko oko 1200. god.
- Z — Zografsko četvorjevanđelje, stsl. XI v.

R é s u m é

L'EVANGILE DE VUKAN ET LE PROBLÈME DE L'EVANGÉLIAIRE COMPLET

L'Évangile de Vukan un des plus anciens monuments serbes a été écrit dans la ville de Ras vers 1202. Selon son contenu il représente l'un des quatre textes connus de l'Évangélaire complet (pour toutes les messes d'année) chez les Slaves du Sud, très proche aux nombreux textes russes de même type. En tant que l'on suppose que le texte de l'Évangélaire complet ait été créé en Russie durant le XIe siècle, l'Évangile de Vukan ayant une grande importance dans la question de l'histoire des rédactions slaves de l'Évangile présente un intérêt particulier pour le problème des liaisons littéraires des Balkans avec la Russie au cours des XIIe- et XIIIe-ss.

Quant à la composition, l'évangélaire complet se divise en deux parties différentes: la première qui se rapporte à la période de Pâques jusqu'à Pentecôte correspond au texte de l'évangélaire abrégé. Dans cette partie le texte de l'Évangile de Vukan remonte à deux sources: les pages 2a—10d présentent le texte analogue à celui de tétraévangile du type MZ; les pages 10d1—28d26 contiennent le texte fondé sur MZ, mais avec variations d'un type spécial formé sous l'influence de la littérature homélytique (Savina kn.). La deuxième partie se rapportant à la période après la Pentecôte, étant basé aussi sur le type primitif du tétraévangile (MZ) démontre de certaines déviations analogues à celles des textes russes de l'Évangélaire complet. Toutes les deux parties abondent en russismes dans la lexique (p. e. *kosnaïa žže vėrovati, cvė-těcb, mėdėnica, strany, pričastije, posluhv, pečalb, mьčvtv, medvltv, vesv* pron. etc.), dans la morphologie — dans la déclinaisons (p. e. *materi, tēlesi* — genit.

sg.; *věčnoi* adj. masc.; *ego* acc. sg.; *ihъ* acc. pl.; l'emploi irrégulier du pronom relatif *iže-ježe* etc.) et dans la conjugaison (p. e. infinitiv-supin; présent — aorist; la formation des verbes: *dovlějetъ*, *icěluju*, *pokazujetъ*, *pljuju*, *isyšetъ* etc.) — et surtout dans la phonétique (p. e. la graphie Λ ; la vocalisation des jers par o, e; u — vъ; le groupe *je* après des consonnes; les groupes *-la-*, *-na-*, *-ra-* etc.).

Tout cela nous persuade que l'Évangile de Vukan présente une copie d'un texte remontant à l'original d'un Évangélaire complet russe, dont la rédaction primaire prit sa naissance en Russie durant le XIe siècle.